

Uchwała Nr XXXI/301/2002
Rady Gminy Krzywda
z dnia 24 czerwca 2002 r.

w sprawie uchwalenia " Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Krzywda ".

Na podstawie art. 6 ust.6 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U.z 1999 r. Nr 15,poz.139 z późn.zm.) oraz art.18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r. Nr 142,poz.1491 z późn.zm.) Rada Gminy uchwała,co następuje:

§ 1

Uchwala się " Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Krzywda " w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Gminy Krzywda.

§ 3

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący
Rady Gminy
Andrzej Daniluk

1. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE (REGIONALNE I KRAJOWE) ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY KRZYWDA

Określenie polityki przestrzennej gminy musi uwzględniać w miarę możliwości wszystkie determinanty zagospodarowania przestrzennego, w tym również zewnętrzne wynikające z położenia i roli gminy w strukturze powiatu łukowskiego, województwa lubelskiego i kraju.

Gmina jako jednostka administracji publicznej funkcjonuje w określonym otoczeniu społeczno – gospodarczym, przyrodniczym, kulturowym, przestrzennym i infrastrukturalnym oraz pozostaje w sprzężeniu zwrotnym z tym otoczeniem.

Wszelkie, a ściślej większość działań ukierunkowane na rozwój gminy, uwarunkowane są więc nie tylko dokonującymi się zmianami wewnętrznymi, ale i zmianami otoczenia.

Uwarunkowania zewnętrzne w znacznej mierze wynikają z tego, że granice administracyjne gminy nie przekreślają lub nie niwelują ciągłości przestrzennej, np. struktury przyrodniczej, kulturowej, osadniczej.

Ponadto w obszarze władztwa gminy (terytorialnym) swoje „interesy” mają również inne podmioty np. drogowcy, energetycy, gazownicy, leśnicy, skarb państwa. W opracowywanym dokumencie należy je rozpoznać, określić zasięg przestrzenny, skutki i oddziaływania funkcjonalno – przestrzenne.

Samorząd terytorialny powinien mieć w miarę pełne rozeznanie dotyczące różnych zamierzeń i realizacji różnorodnych działań i „polityk”, które mogą być realizowane na obszarze gminy Krzywda.

W celu sprecyzowania jednoznacznych uwarunkowań zewnętrznych zgodnie z obowiązującym prawem, skierowano do wszystkich jednostek i instytucji zawiadomienie o nadsyłanie wniosków i uwag w sprawie planowanych przez nie zamierzeń planistycznych.

Niestety nie wszystkie odpowiedziały na piśmie na skierowanie do nich zawiadomienie o przystąpieniu do sporządzania *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*.

1.1. Gmina Krzywda w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego

Uchwalona przez Sejmik Województwa Lubelskiego (Uchwała nr XXII/265/2000 z dnia 14 lipca 2000r) „Strategia rozwoju województwa” jest dokumentem określającym długofalową politykę regionalną, która jest wyrażona poprzez cele strategiczne rozwoju województwa.

Jest to więc dokument, w którym nakreślono koncepcję działań zmierzających do zrównoważonego i długotrwałego rozwoju regionu. Z analizy cytowanego dokumentu wynikają następujące wnioski:

- wizja przyszłego rozwoju województwa w układzie funkcjonalnym konkretyzuje dla gminy Krzywda, jak również powiatu Łukowskiego następujące funkcje:
  - wielofunkcyjny rozwój wsi,
  - rozwój leśnictwa,
  - integracja z regionem.

Rozwój województwa oparto o układ pasmowo – węzłowy, tzn. trzonem tego rozwoju będzie przyszły układ przestrzenny ośrodków (węzłów) rozwoju, pasm komunikacyjnych i stref funkcjonalnych.

W tak skonstruowanej wizji rozwoju regionu – w obszarze gminy Krzywda nie przewiduje

się przebiegu ani kształtowania pasm i węzłów (ośrodków) rozwoju.

Te ostatnie w najbliższym sąsiedztwie mają się rozwijać w Łukowie, Radzyniu Podlaskim i Rykach.

W układzie osadniczo – gospodarczym województwa uwzględnia się linie kolejową Dęblin – Łuków, peryferyjnie przebiegającą przez gminę.

W omawianym dokumencie, w części dotyczącej elementów środowiska i rozwoju turystyki w województwie – nie uwzględnia się omawianej gminy m.in. w systemie obszarów chronionych województwa.

Jednocześnie zwraca uwagę fakt docelowej wizji przyszłego rozwoju, czyli położenie w strefie rozwoju gospodarki leśnej.

Tak więc leśnictwo wskazywane jest jako główna funkcja zagospodarowania przestrzennego północnych terytoriów Lubelszczyzny.

1.2. Gmina Krzywda w projekcie planu zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego

Z przeprowadzonej analizy projektu planu zagospodarowania przestrzennego województwa wynikają następujące uwarunkowania dla polityki przestrzennej gminy:

a) w zakresie osadnictwa:

- gmina znajdzie się w północnym obszarze białskopodlaskim obsługi ośrodka ponadregionalnego
- ośrodek gminy Krzywda przewidywalny jest do rozwoju i w 2030r. Będzie miastem, który w miejskiej sieci osadniczej województwa zakwalifikowano do VI grupy (<1,0<3,4 tys. mieszkańców).

b) w zakresie kultury i dziedzictwa kulturowego:

- ochrona krajobrazu kulturowego, poprzez proponowane na terenie gminy utworzenie dwóch parków kulturowych:
  - w rejonie Krzywdy
  - międzygminny w południowej części gminy.

c) w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego:

- cała gmina w projektowanym Adamowskim Obszarze Chronionego Krajobrazu,
- priorytet dolesień
- projektowany rezerwat przyrody „Stawy Radoryskie”.

d) w zakresie rolnictwa:

- w północnym obszarze, obejmującym m.in. opracowywaną gminę, ze względu na charakter i jakość przestrzeni produkcyjnej proponuje się przede wszystkim zalesienie gleb marginalnych.

e) w zakresie strefy gospodarczej:

- gmina Krzywda znajduje się poza głównymi elementami infrastruktury ekonomicznej i wyodrębnionymi strefami zróżnicowanej polityki przestrzennej województwa.

f) w zakresie turystyki:

- gmina niemal w całości (bez północnego skrawka) przewidywana do zrównoważonego rozwoju turystyki na obszarach chronionych, cennych krajobrazowo i przyrodniczo.
- g) W zakresie infrastruktury transportowej:
- planowane w dwóch wariantach drogi wojewódzkie:
I – Serokomla – Krzywda – Stoczek Łukowski
II – Radzyń Podlaski – Wojcieszków – Krzywda – Maciejowice.
- h) W zakresie elektroenergetyki:
- projektowana linia energetyczna 110kV od istniejącej linii Stoczek Łukowski – Łuków.

1.3. Gmina Krzywda w Ekologicznym Systemie Obszarów Chronionych województwa lubelskiego

Opracowany w 1999r. Na zlecenie Wojewody Lubelskiego kompleksowy projekt rozwoju docelowego systemów obszarów chronionych Województwa Lubelskiego w opracowywanym obszarze nie przewiduje rozbudowy dotychczasowego ESOCH-u i utworzenia nowych obiektów ochrony wielkoobszarowej.

Tak więc w skali wojewódzkiej stan zasobów przyrody w gminie Krzywda jest przeciętny i nie przewiduje się tu utworzenia obiektów chronionych, które stanowiłyby część regionalnego systemu ekologicznego.

Zupełnie inne podejście zaprezentowano w „Powszechnej inwentaryzacji przyrodniczej gminy Krzywda” z 1994r.

Autorzy tego opracowania uważają, że w skali byłego województwa siedleckiego, południowa jego część, w tym w całości gmina Krzywda – powinna być chroniona jako Adamowski Obszar Chronionego Krajobrazu

W cytowanym opracowaniu podkreśla się walory przyrodnicze dolin rzecznych; dolina Małej Bystrzycy z kompleksem stawów w Radoryżu ma zasoby przyrodnicze o znaczeniu ponadlokalnym, wskazywane do ochrony rezerwatowej.

1.4. Walory i ochrona środowiska kulturowego

Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej wskazał m.in. na tej uwarunkowania, które wynikają z występowania w gminie obiektów objętych ścisłą ochroną konserwatorską poprzez wpis do *rejestru zabytków*:

- kościół w Okrzei
- park podworski w Radoryżu Smolanym,
- zespół sakralny w Radoryżu Kościelnym,
- zespół podworski w Radoryżu Smolanym,
- zespół dworsko – parkowy w Woli Okrzejskiej.

Obiekty te figurują również w *ewidencji dóbr kultury* województwa lubelskiego.

1.5. Podsumowanie

Z przeanalizowanych materiałów nadesłanych przez jednostki i instytucje wynika, że w strukturze funkcjonalnej województwa dla opracowywanej gminy planuje się w pierwszym rzędzie leśnictwo (gospodarkę leśną).

To uwarunkowanie należy rozumieć jako złożony proces, do którego punktem wyjścia powinno być ponowne zalesienie obszaru gminy, które spełniają ekologiczne, ekonomiczne i społeczne warunki dla tego procesu.

Zarówno peryferyjne położenie, jak i zmiany granic województw, spowodowały, że gmina wymaga rzeczywistego zintegrowania z Lubelszczyzną, jako regionem zdeterminowanym historycznie, kulturowo, gospodarczo i geograficznie.

To zadanie będzie wymagać spójnej polityki regionalnej i lokalnej w zakresie zagospodarowania przestrzennego i społeczno – gospodarczego.

2. ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

2.1. Uwagi wstępne

Przyrodnicze uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego i rozwoju gminy, w świetle obowiązującego prawa ekologicznego, należą do podstawowych determinant procesu planistycznego.

Opracowanie spójnej koncepcji polityki przestrzennej musi zatem rozpocząć się od szczegółowego rozpoznania stanu walorów i zasobów środowiska geograficznego, przyrody i krajobrazu.

Oznacza to w przypadku „Stadium”....wykorzystanie możliwe aktualnych opracowań przyrodniczych do ustalenia:

- ⊠ przestrzennego rozmieszczenia walorów przyrodniczych,
- ⊠ prawnych możliwości wykorzystania poszczególnych komponentów środowiska (wód, gleb, powierzchni ziemi) dla zaspokajania potrzeb społeczności gminy, w tym optymalnych warunków rozwoju społeczno – gospodarczego i zamieszkiwania,
- ⊠ ograniczeń wynikających z konieczności ochrony rzeczywistych walorów i nieodnawialnych zasobów,
- ⊠ zakresu i stopnia koniecznych działań naprawczych w celu poprawy stanu przestrzeni przyrodniczej, a tym samym warunków życia mieszkańców; działania planistyczne niejednokrotnie wymagają wsparcia organizacyjnego i finansowego, aby osiągnąć pożądaną stan środowiska,
- ⊠ konkretnych czynników degradujących wartości przyrodnicze; identyfikacja przyczyn zdiagnozowanego stanu przyrody żywej i nieożywionej jest punktem wyjścia do określenia zakresu działań naprawczych.

Zakres wykonanego rozpoznania diagnostycznego w aspekcie potencjałów i zagrożeń rozwoju zrównoważonego obejmował litosferę, hydrosferę i zasoby przyrodnicze (elementy biotyczne).

Poszczególne komponenty środowiska został przebadane z uwzględnieniem cech, które decydują w największym stopniu o zagospodarowaniu przestrzennym (np. jakość gleb, charakter rzeźby, zasoby surowcowe, obszary prawnie chronione i inne).

Jednocześnie dobierano tak analizowane cechy środowiskowe, aby można wyniki tej analizy wykorzystać w następnym etapie studium przyrodniczego (tzw. przyrodniczych kierunków rozwoju gminy Krzywda).

Etap obecny, którego celem jest pełna identyfikacja środowiskowych i ekologicznych uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego, pozwolił na sformułowanie przyrodniczych celów „Studium....”. Planistyczne i konserwatorsko – techniczne środki ich osiągnięcia stanowiąc będą przedmiot opracowania następnego etapu prac.

Jak wspomniano faza uwarunkowań przyrodniczych została opracowana wg następnego schematu:

- a) Charakterystyka ogólna komponentu poprzez jego wybrane cechy,
- b) Potencjały i szanse rozwojowe, czyli wskazane możliwości realizacji rozwoju zrównoważonego gminy z wykorzystaniem walorów i zasobów z jednoczesną ich ochroną (bez degradacji przestrzeni przyrodniczej i krajobrazu); interakcja: środowisko – gospodarka – społeczeństwo powinna wykazywać co najmniej cechy równowagi,
- c) Problemy i zagrożenia rozwojowe wynikające z:
  - braku walorów i zasobów, co uniemożliwia lub ogranicza jakieś funkcje (problem barier rozwojowych)
  - ograniczeń jakie niesie rzeczywista ochrona terenów i obiektów prawnie chronionych
  - degradacji lub wyraźnego zubożenia walorów, zasobów i potencjałów; dotychczasowe użytkowanie będzie stanowić zagrożenie możliwości korzystania ze środowiska (problem zasobów nieodnawialnych, szkód antropogennych w wymiarze nienaprawialnych itp.).

2.2. Stan środowiska geograficznego i przyrody

2.2.1. Litosfera

Pod tym pojęciem rozumiemy budowę geologiczno – geomorfologiczno – glebową wierzchnich warstw powierzchni terenu, określaną przez wybrane cechy komponentu litosferycznego, które decydują o możliwościach zagospodarowania przestrzennego i rozwoju gminy.

a) Charakterystyka ogólna

Wg powszechnie stosowanej typologii fizjograficznej Polski analizowana gmina należy do dwóch mezoregionów; granica między nimi biegnie ukośnie w strefie doliny Małej Bystrzycy przez Krzywdę do Adamowa (w sąsiedniej gminie).

Tak więc około 80% powierzchni położone jest na Wysoczyźnie Żelechowskiej a reszta wchodzi w skład Równiny Łukowskiej.

Znajduje to odbicie m.in. w rzeźbie terenu i krajobrazie. Współczesna rzeźba terenu gminy to rezultat procesów geomorfologicznych i okresu zlodowacenia środkowopolskiego i zjawisk denudacyjnych związanych ze zlodowaceniem bałtyckim.

Rzeźba terenu jest słabo zróżnicowana; wysokości bezwzględne wahają się od 155m n.p.m. na północnym wschodzie (Równina Łukowska koło Anielina) do 190m n.p.m. na zachodzie (Wysoczyzna Żelechowska koło Feliksina i Korczyn), miejscami do 193m n.p.m. (pagór morenowy na północ od Zagórza).

Morfologiczną cechą powierzchni terenu są niewielkie spadki zdenudowanej, płaskiej, miejscami falistej wysoczyzny plejstocenijskiej; przeważają nachylenia do 5%, a jedynie w strefach krawędziowych wzrastają do 10%, a nawet powyżej.

Rzeźbę powierzchni terenu urozmaicają: pagórki moreny czołowej, kemy, wydmy, pola wydymowe piasków eolicznych, doliny rzeczne, doliny boczne, obniżenia powytopiskowe i nieokreślonej genezy.

Pagóry moreny czołowej – najbardziej czytelne w terenie formy polodowcowe – występują na północ od Okrzei i Zagórza oraz na południe od wsi Stajki (na granicy gminy), tworzą wyraźny zaznaczający pas wzgórz morenowych, chociaż mocno zniszczony w strefie środkowej, od Okrzei na północny wschód do Zagórza – Huty Radoryskiej. Wyznacza on rejon postoju czoła lądolodu.

Na terenie Cisownika występuje kem, forma czytelna w krajobrazie jako izolowany pagór o wysokości względnej 7,5 m.

Powszechnie na obszarze gminy występują wydmy wykształcone w postaci form parabolicznych i wałów podłużnych o wysokości 2,5 – 7m.

W krajobrazie gminy zaznaczają się słabo, bowiem porastają je z reguły lasy sosnowe. Większe skupiska obserwuje się w rejonie Radoryża, a licznie jako pojedyncze formy.

Z wydmami sąsiadują zagłębienia deflacyjne – genetycznie związane z wydmami – często zabagnione lub podmokłe.

Obszar gminy poprzecinany jest dolinami Małej Bystrzycy, Wilgi i Okrzejki. Formy dolinne należą do najbardziej wyraźnych i zaznaczających swą obecność w krajobrazie poprzez rozległość, a przede wszystkim zatorfienie terasy zalewowej.

Terasy nadzalewowe występują fragmentarycznie, jedynie w dolinie Okrzejki i Małej Bystrzycy. Z dolinami hipsometrycznie łączą się zagłębienia powytopiskowe, a więc formy o odmiennej genezie.

Z krótkiego przeglądu geomorfologii gminy wynika, że historia geologiczna gminy najbardziej widoczna na powierzchni terenu związana jest z epoką glacialną.

Utwory czwartorzędowe podścielają osady trzeciorzędowe:

- oligocenijskiej pyły z glaukonitem w spęgu, z domieszką fosforytów i żwiru kwarcowego,
- mioceńskie ropy, mułki i piaski z wkładkami węgla brunatnego
- pliocenijskie ropy pstry z przewarstwieniem piasków drobnych.

Osady trzeciorzędowe są bardzo istotne. Stanowią bowiem wodonosic wód podziemnych decydujących o zasobach wód na potrzeby komunalne.

Osady czwartorzędowe zdeponowane bezpośrednio na trzeciorzędowe reprezentowane są przez utwory akumulacji lodowcowej, wodnolodowcowej, zastoiskowej i rzecznej. Bezpośrednio na trzeciorzędzie zalegają utwory zlodowacenia starszego (południowopolskiego): dwa poziomy gliny zwałowych rozdzielone piaskami i żwirami wodnolodowcowymi (nanesione przez wody wypływające spod lodowca) i osadami rzecznyymi.

Zlodowacenie środkowopolskie reprezentowane jest przez stadiał Warty, z którego pochodzi m.in. wspomniana strefa pagórów morenowych.

Glacjał bałtycki zapisał się na terenie gminy poprzez rezultaty silnej denudacji w klimacie około lodowcowym: niszczenie wysoczyzny morenowej powodujące obniżenie wniesień, łagodzenie stoków i wypełnienie obniżeń.

W holocenie następuje stała akumulacja osadów rzecznych w dolinach i obniżeniach terenu, ponadto tworzenie się namulów, torfów i wydm.

W przypowierzchniowej warstwie gruntów gminy (do głębokości 4,5 m p.p.t.) występują więc utwory plejstoceńskie (akumulacji lodowcowej i wolno lodowcowej – fluwioglacjalnej) oraz osady holocenijskie (akumulacji aluwialno – deluwialnej, bagiennej, rzecznej i eolicznej).

Historia geologiczna w trzeciorzędzie i czwartorzędzie – chociaż w wymiarze geologicznym krótka – spowodowała, że na terenie gminy występuje różnorodność osadów. Ta zmienność obserwowana jest jako mozaika utworów na i pod powierzchnię terenu, Znajduje to odbicie w jakościowym i ilościowym zróżnicowaniu surowców mineralnych.

Mozaika utworów powierzchniowych stanowi podstawę zróżnicowania pedosfery (pokrywy glebowej). Na terenie gminy przeważają gleby IV – VI klasy bonitacyjnej. Są to gleby bielicowe i pseudo bielicowe oraz gleby brunatne wyługowane, wytworzone z piasków luźnych i słabo gliniastych.

W dolinach rzecznych i zagłębieniach bezodpływowych przeważają gleby torfowe, murszowo – torfowe, czarne ziemie, mady lekkie i bardzo lekkie.

W rejonach bezpośrednio przylegających do dolin rzecznych lokalnie występują czarne ziemie zdegradowane.

b) Potencjały i szanse rozwojowe

Przeprowadzone rozpoznanie kompleksu litosferycznego w warstwie przypowierzchniowej pozwala na enumerację korzystnych, z punktu widzenia gospodarki przestrzennej, cech środowiska geologiczno – geomorfologiczno – glebowego:

- płaska, lekko jedynie pofalowana wysoczyzna akumulacyjna jako główny element przestrzeni planistycznej, stanowi atut w ustalaniu zabudowy, przebiegu urządzeń infrastruktury technicznej (napowierzchniowej i podpowierzchniowej) i tras komunikacyjnych; w przypadku tych ostatnich podłoże stanowi naturalną podbudowę dróg,
- przestrzenna zmienność form morfologicznych, jak w przypadku większości krajobrazów glacialnych, gdzie nagromadzenie obok siebie elementów rzeźby wklęsłej, płaskiej i wypukłej (zagłębień, równin, wzgórz i pagórków) stwarza korzystną w percepcji różnorodność krajobrazową; można ten element wykorzystywać dla osadnictwa letniskowego, krajobrazoznawstwa i turystyki pieszej, rowerowej oraz wypoczynku świątecznego,
- zróżnicowanie litologiczne i stratygraficzne osadów przypowierzchniowych oznacza, że stanowią one naturalny filtr dla skażeń migrujących w środowisku wodnym i gruntowym; piaski, żwiry, torfy spełniają ważne zadanie dla zachowania wysokiej jakości hydrosfery,
- ważnym potencjałem rozwojowym gminy są surowce mineralne, z których najważniejsze są surowce budowlane (brak perspektyw na znalezienie w gminie złóż surowców ilastych o znaczeniu przemysłowym lokalnym); stwierdzono na obszarze gminy następujących złóż kruszywa naturalnego:
  - Krzywda – piaski kwarcowe – zasoby udokumentowane w kat. B i C₁, kat. B – 947 tys m³, kat. C₁ – 3665 tys m³, kat. C₁ w filarze ochronnym 263 tys m³. Surowiec

- przydatny do produkcji cegły wapienno – piaskowej klasy 150.
- Kolonia Burzec – piasek drobnoziarnisty – obszar około 1 mln m², miąższości co najmniej 3,5m.
  - Budki – piasek – obszar około 1 mln m², miąższość co najmniej 2m..
  - Huta Radoryska – piasek – obszar około 700 tys m², miąższość 3,4 – 17m.
  - Huta Radoryska – piasek ze żwirem – zasoby około 120 tys m³.
  - Huta Radoryska – piasek – obszar około 500 tys m², miąższość 2,2 – 10,8m.
  - Huta Radoryska – piasek, piasek ze żwirem – obszar około 1,5 mln m², miąższość co najmniej 3m.
  - Krzywda – Orle Gniazdo – piasek – zasoby o znaczeniu przemysłowym, 13,5 mln m³.
  - Okrzeja – Gąszcze – piasek ze żwirem – obszar około 200 tys m², miąższość 4,5m.
  - Gąszcze 2 – piasek, piasek ze żwirem – obszar około 70 tys m², miąższość 1m.

Zbiorcze zestawienie złóż kopalin wg stanu na 31 sierpień 2000r. Przedstawia tab.1 (na podstawie „Inwentaryzacji złóż surowców mineralnych z uwzględnieniem ochrony środowiska gminy Krzywda”, Palgeol 2000).

c) Problemy i zagrożenia rozwojowe

- ◆ gleby najniższych i słabych klas bonitacyjnych (IV – VI) stanowią 98% powierzchni gruntów ornych; jakość gleb decyduje o słabej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej; głównie kompleksy przydatności rolniczej to:
  - żytmi słaby - 42,5% gruntów ornych
  - żytmi bardzo dobry - 29,2% gruntów ornych
  - żytmi dobry - 17,9% gruntów ornych

Większość gleb gminy charakteryzują się niską zasobnością w składniki pokarmowe. Syntetyczny wskaźnik rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi 49,9 pkt.

- ◆ Dzikie wysypiska w wyrobiskach po eksploatacji surowców mineralnych i wyrobiska do rekultywacji (w przeciwnym razie również wypełnią się odpadami); stanowią zagrożenia sanitarne, krajobrazowe i przyrodnicze:
  - Kolonia Fiukówka – stłuczka szklana, złom, popioły
  - Fiukówka – w starym wyrobisku po prawej stronie drogi Krzywda – Fiukówka – stłuczka szklana, pakowania plastikowe po olejach i surowcach, złom stalowy,
  - Fiukówka przy leśnej drodze – odpady z tworzyw sztucznych, guma, złom stalowy, stłuczka szklana,
  - Nowy Patok, przy drodze leśnej – tworzywa sztuczne, szkło, puszki blaszane,
  - Nowy Patok, w starym wyrobisku – złom, opakowania plastikowe, guma, makulatura, folia,
  - Stary Patok, w starym wyrobisku – folia, eternit, złom metalowy, opakowania plastikowe, szkło, guma,
  - Stary Patok, w wyrobisku – opakowania plastikowe, folia, złom, guma, gruz budowlany,
  - Huta Dąbrowa, przy drodze leśnej, na obrzeżach wyrobiska – szkło, opakowania plastikowe, puszki metalowe, złom,
  - Hutą Dąbrowa, w wyrobisku – złom stalowy, tworzywa sztuczne,
  - Kolonia Laski, przy drodze leśnej – złom stalowy, tworzywa sztuczne, odpady gumowe,
  - Laski, przy drodze gruntowej, w starym wyrobisku – guma, szkło, plastik, złom, folia, gruz budowlany, odpady rolno – spożywcze,
  - Wielgolas, w wyrobisku – plastik, złom, puszki metalowe, szkło
  - Ruda, przy drodze leśnej w starym wyrobisku – szkło, złom metalowy, opakowania

- plastikowe, folia, makulatura,
- Zagóry, przy torach kolejowych, na obrzeżach wyrobiska – złom metalowy, szkło, eternit, odpady rolno – spożywcze,
- Kolonia Burzec, przy gruntowej drodze w starym wyrobisku – tworzywa sztuczne, szkło, makulatura, gnojowica, nieczystości z szamb,
- Budki, przy drodze leśnej, w starym wyrobisku – tworzywa sztuczne, szkło, złom metalowy, odpady rolno – spożywcze
- Budki, przy drodze leśnej Budki – Okrzeja w starym wyrobisku – tworzywa sztuczne, szkło, złom metalowy
- Drożdżak, przy drodze polnej w starym wyrobisku – szkło, złom metalowy, tworzywa sztuczne, nieczystości z gospodarstw i szamb
- Drożdżak, przy drodze polnej w starym wyrobisku – szkło, złom metalowy, tworzywa sztuczne, odpady rolno – spożywcze, eternit, papa,
- Krzywda, przy drodze leśnej na obszarze złoża piasków kwarcowych „Krzywda” - złom metalowy, tworzywa sztuczne, szkło,
- Orle Gniazdo, przy torach kolejowych w wyrobisku – złom metalowy, tworzywa sztuczne, szkło,
- Krzywda, po prawej stronie drogi Krzywda – Orle Gniazdo w starym wyrobisku, na złożu „Krzywda” - stłuczka szklana, złom metalowy, guma, makulatura, folia, odpady rolno – spożywcze,
- Krzywda, po lewej stronie drogi w starym wyrobisku, na obszarze złoża „Krzywda” złom, stłuczka szklana, guma, makulatura,
- Huta Dąbrowa, przy leśnym dukcie w starym wyrobisku – złom, guma, szkło (obok kolejne śmietnisko),
- Huta Radoryska, przy polnej drodze na skraju lasu w starym wyrobisku – złom, odpady z tworzyw sztucznych, szkło,
- Zagórze (2szt.) przy leśnej drodze na skraju lasu – złom metalowy, szkło, tworzywa sztuczne, makulatura,
- Orle Gniazdo (2szt.) w starym wyrobisku – złom metalowy, opakowania plastikowe,
- Mikołajki (4szt.) w starych wyrobiskach – złom metalowy, opakowania plastikowe, szkło, tworzywa sztuczne, odpady spożywcze,
- Stajki, na obrzeżach starego wyrobiska – złom metalowy, opakowania plastikowe, makulatura, odpady rolno – spożywcze,
- Równiny (2szt.), w starych wyrobiskach – odpady plastikowe, opony, złom metalowy,
- Kobyłany, w starym wyrobisku – odpady gospodarcze, złom metalowy, odpady rolno – spożywcze,
- Okrzeja, w starym wyrobisku na obszarze złoża „Okrzeja” - wełna mineralna, szkło, opakowania plastikowe, złom metalowy.

Wykaz kilkudziesięciu dzikich wysypisk pokazuje, jak mocno narażona jest powierzchnia terenu na niekontrolowane składowanie odpadów. Praktycznie każdy ukop, wyrobisko poeksploatacyjne nie zrehabilitowane w porę, staje się miejscem składowania odpadów i śmieci.

Niektóre (pochodzenia organicznego, opakowania po chemii rolniczej) stwarzają poważne zagrożenia dla gruntu w wód gruntowych, nie wspominając o degradacji walorów estetyczno – krajobrazowych,

- ◆ złoża torfów są niezwykle kolizyjne z walorami i znaczeniem ekologicznym dolin rzecznych, co w praktyce oznacza zakaz eksploatacji na skalę przemysłową (poza budową zbiorników retencyjnych),
- ◆ niekorzystną tendencją jest eksploatacja niekoncesjonowana, prowadzona w ponad 30 punktach.

2.2.2. HYDROSFERA

Podrozdział poświęcono omówieniu uwarunkowań wynikających ze środowiska wodnego; szczególna rola – dla środowiska biotycznego, gospodarki wodnej i rolnictwa – stosunków wodnych gminy Krzywda wskazuje na dokładne potraktowanie i analizę wszystkich aspektów hydrosfery.

a) Charakterystyka ogólna

Rolę stosunków wodnych podkreśla wododziałowe położenie gminy; omawiany obszar leży w strefie wododziałowej prawobrzeżnych dopływów środkowej Wisły: Wilgi, Okrzejki, Wieprza.

Niewielki, północno – zachodni skrawek gminy odwadniany jest ku zachodowi przez górny odcinek Wilgi. Ciek ten wypływa z łąk (wysięki i wycieki) na północ od Teodorowa. Jest to teren bifiurkacji, czyli „rozpływania” się cieków w przeciwnych kierunkach, bowiem na wschód odpływają strugi dające początek Małej Bystrzycy.

Jest to więc bardzo ważny rejon źródłiskowy o randze ponadregionalnej.

Na zachód odpływa Okrzejka, która odwadnia południową i środkową część gminy. Jej obszar źródłiskowy znajduje się we wsi Pasmug.

Pozostałą część gminy odwadnia Mała Bystrzyca, która jest dopływem Bystrzycy Północnej, dopływu Tyśmienicy.

Stojące wody powierzchniowe to głównie stawy rybne. W dolinie Małej Bystrzycy w Radoryżu Smolanym znajduje się kompleks o powierzchni łącznej 144 ha.

Mniejsze zespoły stawów zbudowano w Krzywdzie na Małej Bystrzycy i w Okrzei w dolinie Okrzejki.

Ponadto w gminie znajduje się szereg mniejszych zbiorników (1 – 20 arów).

Na Małej Bystrzycy w Anielinie projektowana jest budowa większego zbiornika retencyjnego o powierzchni 15 ha.

Pod względem hydrogeologicznym gmina Krzywda położona jest w Niecce Mazowieckiej zbudowanej z osadów kredy, trzeciorzędu i czwartorzędu. Z materiałów źródłowych wynika, że w omawianym obszarze występują: jeden kredowy, dwa trzeciorzędowe i trzy czwartorzędowe poziomy wodonośne.

Poziom kredowy – w utworach wapiennych – jako wody szczelinowe, występuje poniżej 100m p.p.t. Wody te są pod ciśnieniem hydrostatycznym i ujmuje je studnia w Radoryżu (135m głębokości i wydajność 60 m³ /h).

Trzeciorzędowe poziomy występują:

- pierwszy, na głębokości 46 – 50 m p.p.t.,
- drugi, na głębokości 50-80 m. p.p.t.,

i są ujmowane w studniach zlokalizowanych na terenie Krzywdy.

Wydajność tych studni wynosi od 15 – 25 m³ /h, głębokość 56 – 75m.

Czwartorzędowe wody nawiercane są na następujących głębokościach:

- 3 – 10 m p.p.t.,
- 10 – 20 m p.p.t.,
- 20 – 40 m, lokalnie głębiej i występują jako wody porowe (w piaskach i żwirach).

Ludność w studniach kopanych powszechnie ujmuje najpłytszy poziom wodonośny, który w zależności od stratygrafii, a konkretnie głębokości warstwy nieprzepuszczalnej, znajduje się na różnych głębokościach. Najpłycej – w dolinach rzecznych i zagłębieniach bezodpływowych – układa się w przedziale 0 – 1 m p.p.t. I wówczas jest to poziom wierzchówkowy bezpośrednio związany z wodami w ciekach.

Ważnymi zjawiskami hydrograficznymi na obszarze gminy są źródła. Największe wypływy obserwowane są w dolinie Okrzejki, na północ od wsi Okrzeja.

b) Potencjały i szanse rozwojowe

- wielopoziomowość wód podziemnych stwarza dobre podstawy gospodarki wodnej; zasoby wodne gminy zaspakajają zapotrzebowanie komunalne,
- warunki hydrogeologiczne, a przede wszystkim występowania poziomów izolujących – poza częścią zachodnią gminy – wysokie parametry jakościowe powszechnie ujmowanego poziomu czwartorzędowego; głębsze poziomy wodonośne ujmowane w studniach wierconych mogą być narażone na zanieczyszczenia jedynie w strefach dolinnych,
- wysoka wodność wyrażona modułem odpływu – potwierdzona występowaniem licznych obszarów źródliskowych – umożliwia rozwój retencji powierzchniowej i kreowanie rozwoju nowych funkcji gminy,
- korzystne tendencje w gospodarce wodno – ściekowej, w tym szczególnie rozwój kanalizacji będą oddziaływać na stałą poprawę jakości wód powierzchniowych.

c) Problemy i zagrożenia rozwojowe

- brak naturalnej izolacji czwartorzędowego poziomu wodonośnego (pas wzdłuż zachodniej granicy gminy) wymaga szczególnej ochrony wód podziemnych i szczególnej uwagi przy projektowaniu zagospodarowania przestrzennego ograniczenia emisji do gruntu i powietrza,
- zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać występowanie obszarów o prawnej ochronie: stref wododziałowych i terenów źródliskowych.

2.2.3. ATMOSFERA

a) Charakterystyka ogólna

Podziały klimatyczne Polski wskazują na szczególne, przejściowe położenie gminy.

Według podziału klimatycznego Polski omawiamy obszar znajduje się Mazowiecko – Podlaskiego regionu klimatycznego. W. i A. Zinkiewiczowie sytuują ją w granicach Bielsko – Łukowskiej dziedziny. Poniżej przedstawiono charakterystyczne parametry meteorologiczne gminy.

Temperatura powietrza

Średnia roczna temperatura powietrza wynosi około 7,5°C. Najcieplejszym miesiącem jest lipiec + 18°C, najzimniejszym styczeń – 3°C. Lato jest więc nieco chłodniejsze niż w centralnej Lubelszczyźnie, zaś w zimie temperatura jest wyższa niż we wschodnim pasie województwa. Średnio w roku jest

- 130 dni przymrozkowych
- 52 dni mroźnych
- i 28 dni bardzo mroźnych (z temperaturą niższą niż – 10°C).

W gminie notuje się 35 dni gorących – z temperaturą maksymalną ponad 25°C.

Średni czas trwania okresu wegetacyjnego, czyli o średniej dobowej temperaturze nie niższej niż 5°C, wynosi 210 dni i w skali województwa lubelskiego stanowi przeciętną wartość tego parametru.

Okres bezprzymrozkowy (czas między pojawieniem się a zanikiem przymrozków) wynosi 130 dni, co również jest wartością średnią dla Lubelszczyzny.

Uśredniona temperatura w gminie nie oddaje jej przestrzennej zmienności, która jest zdeterminowana rzeźbą, pokryciem terenu, głębokościami zalegania wód gruntowych; największe zróżnicowanie temperatury występuje pomiędzy podmokłymi dolinami, a obszarami wierzchwinowymi.

Opady atmosferyczne

Ten ważny dla gospodarki parametr wykazuje charakterystyczną w kraju zmienność roczną i

wieloletnią. Maksimum roczne przypada na lipiec – 80mm, zaś minimum notowane jest w styczniu, kiedy opady spadają do 30mm. Średnio w roku łączna suma opadów wynosi 550mm i należy do przeciętnych w skali regionu lubelskiego.

Największe sumy miesięczne opadów pojawiają się więc w okresie letnim, w którym jednocześnie występują największe zapotrzebowanie na zasilanie atmosferyczne (wegetacja) i parowanie.

Stąd też większość opadów letnich zużywania jest na ewapotranspirację i nie zasila zasobów wodnych. O tych ostatnich decydują więc opady półrocza zimowego, w tym głównie opady jesienne (predysponowane wsiąkanie opadów) i śnieżne w zimie.

Wiatr

Dominują wiatry z sektora zachodniego, z przewagą zachodniego.

Średnia roczna prędkość wynosi 3m/s. Uwzględniając więc rzeźbę i pokrycie terenu można uznać, że gmina jest dobrze wentylowana.

Ma to korzystać oddziaływanie na czystość atmosfery.

Korzystny jest rozkład wiatrów w roku; zima i jesień to okres występowania najczęstszych i najsilniejszych wiatrów (20 dni z wiatrem bardzo silnym – ponad 10m/s) oraz najmniejszej ilości cisz atmosferycznych.

b) Potencjały i szanse rozwojowe

Z przeprowadzonej analizy materiałów klimatycznych i meteorologicznych wynika, że:

- klimat w gminie Krzywda jest korzystny dla rozwoju rolnictwa (rozkład opadów, temperatury, zaleganie pokrywy śnieżnej, okres wegetacyjny)
- okres lata charakteryzuje się korzystnymi warunkami dla rekreacji: wysokie
- promieniowanie całkowite (104 kcal/cm², usłonecznienie względne (44 – 46%)
- korzystne warunki topoklimatyczne występują (klimat miejscowy, lokalny) na wierzchołkach dla budownictwa letniskowego, osadnictwa
- gmina ma dobre warunki aerosanitarnie, co wynika z korzystnych warunków wentylacji i z braku lokalnych emisji.

c) Problemy i zagrożenia rozwojowe

- rozległe tereny dolinne i z płytkimi występowaniem wód gruntowych mają niekorzystne warunki wilgotnościowe i termiczne dla osadnictwa,
- topoklimat w gminie nie wykazuje cech korzystnych wynikających z oddziaływania trwałej szaty roślinnej; poprawa warunków topoklimatycznych wiąże się ze zwiększeniem lesistości gminy,
- gmina położona jest w pasie transgenicznych zanieczyszczeń z emitorów Kozienic i Puław.

2.2.4. ZASOBY PRZYRODY

a) Charakterystyka ogólna

W podziale Polski na krainy i dzielnice przyrodniczo – leśne, lasy na terenie gminy położone są w IV Krainie Mazowiecko – Podlaskiej, dzielnic 5 – Nizina Podlaska i Wysoczyzna Siedlecka. Lasy – ten najważniejszy element przyrody i krajobrazu – zajmuje 3322 ha, co stanowi 20,6% powierzchni gminy.

Nie są rozmieszczone równomiernie a wykazują charakterystyczną rejonizację: większe zgrupowanie występuje w zachodniej części gminy i nieciągłą smugą przez środek gminy

(strefa wielodziałowa) przenosi się w rejon Krzywdy.

Dominuje na obszarze gminy

- typ siedliskowy boru śnieżnego (Bśw) – zajmuje $\frac{3}{4}$ powierzchni leśnej.
- Następne w kolejności są:
- bór wilgotny Bw – 11%
  - i bór mieszany świeży (BMśw) – około 9%

Pozostałe 5 typów siedliskowych zajmują fragmentaryczne i raczej statystyczne powierzchnie.

W lasach panuje sosna – 92 – 95% drzewostanów w zależności od własności lasów. Ponadto w lasach państwowych w domieszce występuje brzoza (2%), dąb (1,6%), olcha (1,2%); w lasach prywatnych: olcha (4,1%), brzoza (3%).

Struktura wiekowa drzewostanów w lasach państwowych i prywatnych jest zróżnicowana. Lasy młode (I i II klasa wieku) w lasach państwowych stanowią 46%, podczas gdy w prywatnych 70% drzewostanów. W drzewostanach starszych (III, IV i V klasa) w lasach państwowych stanowią odpowiednio 27,2%, 19,8% i 17%, zaś w chłopskich zdecydowanie mniej – 14,8%, 10,4% i 5,4%.

W dolinach Małej Bystrzycy i Okrzejki występują łąki wilgotne i ziołoroślowe; najpełniej zachowały się w okolicach Cisownika, Huty Radomyskiej i na zachód od Okrzei.

W rejonie kompleksu stawów w pobliżu miejscowości Radoryż Smolany występuje interesująca roślinność wodna i szuwarowa.

Cenne florystyczne są stawy w pobliżu Krzywdy, gdzie spotykamy m.in. grzebień biały, grązel żółty.

Flora gminy jest więc dość bogata i zróżnicowana. Stosunkowo dużo jest udział gatunków chronionych i rzadkich.

Na terenie gminy Krzywda stwierdzono 17 gatunków ssaków, z czego 7 gatunków łownych, 3 chronione i co najmniej 7 nie podlegających ochronie gatunkowej. Występuje 113 gatunków ptaków lęgowych i prawdopodobnie lęgowych.

W gminie obserwowano 9 gatunków (wszystkie gatunki należą do grupy zagrożonych – 3 stopień zagrożenia) i 1 gatunek gadów – jaszczurka zwinka.

Z analizy materiałów źródłowych nie można wnioskować o tendencji zmian w składzie gatunkowym fauny.

Można jedynie metodą analogii ustalać kierunek zmian zachodzących w obszarach zmeliorowanych (doliny rzeczne, osuszanie terenów podmokłych i zabagnionych) i uprawianych rolniczo.

Na przykładzie ptaków można stwierdzić, że zmiany są wielokierunkowe, jednak w końcowym rozrachunku przeważa zmniejszanie się gatunków.

b) Potencjały i szanse rozwojowe

Już ogólna charakterystyka zasobów przyrodniczych wskazuje, że gminne walory ekologiczne są znaczne. Wynika to, że zróżnicowana biosfera, szczególnie zaś ze środowiska wodnego i litosferycznego.

Na obecny stan przyrody znaczący wpływ na ponadto wielowiekowe użytkowanie, zwłaszcza rolnicze, a więc stałe przystosowanie biosfery do pełnienia funkcji gospodarczych.

Jednocześnie obserwuje się tendencje odwrotne: narastają działania rewaloryzacyjne i zwiększające różnorodność biologiczną (retencja powierzchniowa, zalesienia, dolesienia i zakrzaczenia).

Najważniejsze potencjały przyrodnicze związane są z obszarami leśnymi i dolinnymi.

Poniżej scharakteryzowano – głównie na podstawie „Powszechnej inwentaryzacji przyrodniczej gminy Krzywda” - kolejne walory, z sugestiami ich wykorzystania zgodnie z

zasadami zrównoważonego rozwoju. Są to elementy punktowe, jak i obszarowe.

- Gmina w całości znalazła się w projektowanym przez autorów cytowanej dokumentacji obszarze chronionego krajobrazu; nadano mu nazwę Adamowski Obszar Chronionego Krajobrazu, który w całości obejmowałby gminę Krzywda, północne fragmenty gmin Adamów i Serokomla oraz południowy fragment gminy Wojcieszków; powodem takiej kwalifikacji są m.in. florystyczne i faunistyczne walory gminy:
  - dolina Małej Bystrzycy wraz z kompleksem stawów w Radoryżu
  - zbiorowiska łąki wilgotnej (*Melinieta medioeuropaeum*) i łąki ziołoroślinnej (*Filipendula* – *Geranietum*) mają małą wartość ponadregionalną; są to zespoły naturalne o bogatym składzie gatunkowym, np. występują tu trzy gatunki storczyków (krwisty, szerokolistny, płamisty), bobrek trójlistkowy, jakier wielki,
  - bardzo rzadkim i zagrożonym zbiorowiskiem w skali regionalnej jest zespół *Cicuto* – *Caricetum pseudocyperi* z dominującą czermienią błotną,
  - na szczególną uwagę zasługuje zespół „lilii wodnych” *Nupharo* – *Nymphaetum* albo w małym kompleksie stawów w okolicy Krzywdy,
- projektowany rezerwat faunistyczny „Stawy Radoryskie”; kompleks stawów o powierzchni 144 ha, składający się z 16 zbiorników (dwa całkowicie zarośnięte) jest obiektem o wysokich walorach ornitologicznych (m. in. błotnik łąkowy i stawowy, rybitwa czarna, płaskonos, krakwa, bąk) i florystycznych,
- projektowany użytek ekologiczny „Kości Rynek”; śródlęsne oczko wodne bardzo cenne z punktu widzenia ekologicznego
- na obszarze gminy utworzono 14 pojemników przyrody, a 8 pojemników projektuje się objąć ochroną,
- na terenie gminy znajduje się pięć parków zabytkowych z dobrze zachowywanymi drzewostanami i okazami drzew, szpalerów i alei
- w gminie stwierdzono występowanie 12 gatunków flory objętych odnową całkowitą i 10 gatunków objętych odnową częściową; ponadto 12 gatunków należy do kategorii rzadkich (m. in. turzyce, czermień, błotna, bodziszek leśny, wąkrota zwyczajna),
- dwa kompleksy lasów chronionych.

Przedstawiono walory przyrody żywej, które zachowały się pomimo wielowiekowego użytkowania, pomimo przekształceń antropogennych – świadczą o znacznym potencjale ekologicznym. Istnieją więc realne podstawy do wzbogacenia przyrodniczego, a zatem poprawy warunków zamieszkiwania i rozwoju nowych funkcji gminy, np. rekreacji czy osadnictwa letniskowego.

c) Problemy i zagrożenia rozwojowe

- mała lesistość gminy; występujące lasy są młode, jednogatunkowe i przeważnie jednopiętrowe – te negatywne zjawiska w pierwszym rzędzie dotyczą lasów prywatnych; istnieje szereg obszarów, które z punktu widzenia funkcji i struktury przyrodniczej powinny mieć większą lesistość (np. strefy wododziałowe, rejony alimentacji wód opadowych i źródłiskowe), bowiem w przeciwnym razie będzie następować degradacja pożądanym mechanizmów środowiskowych (np. małego obiegu wody, zasilnia zasobów wodnych, zmniejszanie wydajności źródeł),
- przesuszenie siedlisk łąkowych i olsowych; prowadzone w lasach melioracje odwadniające spowodowały obniżenie poziomu wód gruntowych, a w efekcie niekorzystne zmiany w biocenozach leśnych,

- rozdrobnienie kompleksów leśnych negatywnie oddziałuje na występowanie wielu gatunków ssaków i ptaków; znane w ekologii zjawisko redukcji populacji i osobników na obszarze „wysp leśnych”,
- drenaż w dolinach Małej Bystrzycy, Wilgi i Okrzejki jakkolwiek spowodował okresową poprawę plonów traw, to w znacznym stopniu zmienił cyrkulację wody, a zatem warunki siedliskowe i szatę roślinną.

Zasoby przyrodnicze wykazują skutki antropogenizacji biosfery i generalnego zubożenia. Niektóre z tych negatywnych procesów można zahamować i odwrócić z korzyścią dla przestrzeni przyrodniczej i warunków życia mieszkańców.

2.3. Przyrodnicze cele studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Krzywda

2.3.1. Cel główny

Ogólny, długoterminowy cel Studium może być sformułowany następująco:

Rozwój gminy Krzywda, jako elementu składowego Adamowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, w którym jej wartości przyrodnicze są wykorzystywane we właściwy sposób, a jakość życia jest podnoszona poprzez selektywny wzrost ekonomiczny w sektorach charakterystycznych dla tego obszaru.

Z tak określonym celem długoterminowym gmina Krzywda ma szansę stać się atrakcyjnym miejscem pracy i zamieszkiwania, miejscem, w którym inwestujący w rozwój sektorów: rolniczego, turystycznego i osadnictwa odnosić będą korzyści wynikające z naturalnych warunków i predyspozycji przyrodniczych.

2.3.2. Cele warunkowe

Ich realizacja i jej sposoby (etapowanie, organizacja, finansowanie, itp.) ma zapewnić długoterminowy cel główny:

- (1) Zwiększanie lesistości gminy do co najmniej 30% powierzchni, ze szczególnym uwzględnieniem konieczności wzrostu bioróżnorodności i eliminacji działalności nieefektywnych.
- (2) Ochrona przed niekontrolowanym wydobyciem surowców mineralnych i bieżąca rekultywacja miejsc eksploatacji jako warunek konieczny utrzymania walorów estetycznych krajobrazu.
- (3) Wzbogacenie przyrodnicze dolin rzecznych, terenów zdegradowanych i nieużytków.

3. ŚRODOWISKO KULTUROWE

(patrz: mapa- Środowisko kulturowe)

Ustalenia planistyczne związane z ochroną środowiska kulturowego.

W myśl ustawy o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 r. (Dz. U. Nr 10, poz. 48 z 1962 r.) z późniejszymi zmianami oraz ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 415 z 1994 r.) na obszarze gminy ochroną należy objąć materialne i niematerialne zasoby kulturowe.

Opracowanie niniejsze jest studium urbanistycznym kierunków zagospodarowania przestrzennego. Problematyka środowiska kulturowego opracowana jest na podstawie istniejących badań i materiałów pozyskanych od służb konserwatorskich. Dla pełnego rozpoznania problematyki środowiska kulturowego należy opracować odrębne, specjalistyczne (przy udziale historyków sztuki, architektów, etnografów, ekologów) studium ochrony i kształtowania wartości kulturowych (środowiska kulturowego).

3.1. Zasoby materialne

Strefowanie krajobrazu kulturowego

Opracowano na podstawie materiałów

- Rejestru zabytków z terenów woj. lubelskiego opublikowanego w Obwieszczeniu Nr1/2000 Lubelskiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 12 września 2000r. - Dz. urz. Woj. Lubelskiego Nr 73 z 15.XII.2000 poz 869,
- pracy pt. „Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – woj. siedleckie” Ośrodka Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1988,
- białych kart
- kart parków,
- kart cmentarzy

uzyskanych w Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Białej Podlaskiej

oraz wizji w terenie ze sfotografowaniem przykładowych obiektów o walorach kulturowych

Na terenie gminy oprócz obiektów objętych ochroną konserwatorską (patrz tabela) Wojewódzki Konserwator Zabytków zaleca zachowanie:

- kapliczek i świątków przydrożnych.

W obszarze kulturowym gminy Krzywda wyznaczone zostały – głównie przez służby konserwatorskie – następujące (wymienione na kolejnych stronach) strefy ochrony konserwatorskiej:

3.1.1. Obszary i obiekty ścisłej ochrony konserwatorskiej, tj. figurujące w rejestrze zabytków d. województwa siedleckiego:

[w nawiasie – aktualny numer rejestru zabytków wg Dziennika Urzędowego Województwa Lubelskiego nr 73 z dnia 15.12.2000r.]:

Krzywda

- dwór i park krajobrazowy, w granicach załączonej mapy (S A/324)

Okrzeja

- kościół parafialny p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła (1790 – 1793), z dekoracją i ruchomościami, drzewostan w odrębnie cmentarza kościelnego (A/577)

Radoryż – Kościelny

- zespół sakralny: kościół p. w. M.B. Częstochowskiej, mur. 1910-1915, plebania, dzwonnica, w granicach zał. mapy (S/462)

Radoryż – Smolany

- park podworski (S A/293)
- dwór, rządcówka, park (S A/325)
- zespół podworski: dawny spichlerz, dawna gorzelnia, dawne budynki gospodarcze, dawna kuchnia – oficyna w granicach według zał. mapy (S A/647)

Wola Okrzejska

- zespół podworski: dwie oficyny (jedna nie istnieje), park w granicach według zał. mapy (S A/386)

wg Białej karty – mgr Iza Dąbrowska 1998r.:

Oficyna dworska, ob. Muzeum H. Sienkiewicza 1. poł. XIX w., 1965-1966

Budynek powstał prawdopodobnie ok. 1825r. Gruntownie remontowany w roku 1900., 1958 – remont dachu, 1965 – 1966 – remont i adaptowany na muzeum, 1974 – 1975 – remont

Budynek położony w środku wsi, w pozostałościach zespołu dworskiego, przy drodze przez wieś, w położeniu kalenicowym.

Konstrukcja drewniana, zrębowa, obustronnie tynkowana.

Rzut na planie prostokąta, dwutraktowa. W trakcie frontowym na osi sięń po jej obu stronach pary pokoi. W trakcie tylnym, na środku salon, po stronie wschodniej 2 pokoje zachodni pokój, przy którym sięń i komórka.

Bryła parterowa, prostopadłościenna, nakryta dachem czterospadowym.

3.1.2. Obszary i obiekty pośredniej ochrony konserwatorskiej, figurujące w ewidencji zabytków d. woj. siedleckiego (wg pracy pt. „Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – woj. siedleckie” Ośrodka Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1988)

Anielin

- Zespół dworski, wł. Gminny Zespół Ekonomiczno - Administracyjny Szkół:
  - a) dwór, ob. szkoła podstawowa, mur., pocz. XX,
  - b) spichlerz, mur., pocz. XX,
  - c) park krajobrazowy, poł. XIX.

Budki

- Dom nr 8, wł. Sabina Szybulska, drewn., k. XIX.
- Dom nr 14, drewn., k. XIX.
- Dom nr 16, drewn. Pocz. XX.
- Dom nr 18, wł. Józefa Filipek, drewn., ok. 1914.
- Dom nr 19, wł. Genowefa Asman, drewn., ok. 1922.
- Dom nr 20, drewn., k. XIX.
- Dom nr 23, drewn., k. XIX.
- Dom nr 29, drewn., k. XIX.
- Dom nr 48, wł. W. Sowa, drewn., XIX/XX.

Cisownik

- Dom nr 33, wł. Władysław Osiał, drewn., ok. 1916.
- Dom nr 48, wł. Genowefa Pawlak, drewn., ok. 1905.
- Dom nr 54, wł. Bronisław Wonda, drewn., ok. 1910.
- Dom nr 55, wł. Marianna Wonda, drewn., k. XIX.
- Dom nr 62, drewn., k. XIX.

Drożdżak

- Zagroda nr 33, wł. Bolesław Adamski:
  - a) dom, drewn., 1918.
  - b) stodoła, drewn., pocz. XX.

- Dom nr 34, wł. Marianna Sitorska, drewn., ok. 1918.
- Dom nr 61, wł. Władysław Kulikowski, drewn., ok. 1920.

Fiukówka

- Dom nr 41, wł. Władysław Skwarek, drewn., ok. 1885.

Huta – Dąbrowa

- Zespół huta szkła, ob. Huta Szkła Gospodarczego:
  - a) hala główna, mur. Pocz. XX,
  - b) warsztat mechaniczny, mur., pocz. XX,
  - c) budynek działu zdobniczego, mur., 1. 20 XX.

Huta Radoryska

- Dom nr 6, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 26, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 28, wł. Jan Markiewicz, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 32, wł. Stanisław Mroczek, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 38, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 45, wł. Katarzyna Witkowska, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 56, wł. Mieczysław Kępka, drewn., ok. 1923.

Kasyldów

- Dom nr 9, drewn., k. XIX.
- Dom nr 21, wł. Marianna Bogun, drewn., k. XIX.

Kożuchówka

- Dom nr 19, wł. B. Sowa, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 60, wł. F. Ryśkowski, drewn., 1. 30 XX.

Krzywda

- Zespół dworca kolejowego:
  - a) dworzec, mur., ok. 1870.
  - b) wieża ciśnień, mur., ok. 1870.
  - c) magazyn składowy, mur., pocz. XX.
- Zespół dworski, wł. UG:
  - a) dwór, ob. UG, mur., ok. 1880.
  - b) budynek gospodarczy, mur., k. XIX.
  - c) Park krajobrazowy, k. XIX.
- Zagroda nr 13, wł. Eugeniusz Kot:
  - a) dom, drewn. k. XIX.
  - b) obora, drewn., pocz. XX.
  - c) chlew, drewn., pocz. XX.
  - d) spichlerz, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 1, drewn., k. XIX.
- Dom nr 30, wł. Stanisław Kulpa, drewn., ok. 1910.
- Dom nr 53, wł. Zofia Kot, drewn., ok. 1912.
- Dom nr 93, wł. Marianna Strzyżewska, drewn., ok. 1918.
- Dom nr 94, wł. Helena Kachniaż, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 190, wł. T Szydłowska, drewn., ok. 1928.
- Dom nr 191, drewn., 1. 30 XX.

Laski

- Dom nr 17, wł. Anna Kwas, drewn., ok. 1880.
- Dom nr 32, wł. Jan Matyjszek drewn., ok. 1912.

Okrzeja

- Zespół kościoła par. pw. św. Piotra i Pawła:
  - a) kościół, mur., 1790 – 1793, restaur. 1939.
  - b) dzwonnica, mur., k. XIX.

ul. Jedności

- Dom nr 1, wł. Józef Ochnik, drewn., ok. 1919.
- Dom nr 10, wł. Mieczysław Kopa, drewn., k. XIX.

ul. Kościuszki

- Dom nr 1, wł. Rozalia Siedlczyńska, drewn., ok. XIX.
- Dom nr 6, drewn., pocz. XX.

ul. Krótka

- Dom nr 3, drewn., ok. 1902.
- Dom nr 37, wł. Józef Janeczek, drewn., ok. 1916.

ul. 22 Lipca

- Dom nr 5, drewn., k. XIX.
- Dom nr 30, wł. Helena Michalak, drewn., ok. 1911.
- Dom nr 33, wł. Jerzy Ochalski, drewn., pocz. XX.

ul. Partyzantów

- Dom nr 1, wł. Marianna Janowiec, drewn., pocz. XX.

ul. Sienkiewicza

- Dom nr 2, wł. M. Janeczek, drewn., ok. 1910.
- Wiatrak Koźlak, wł. Marian Wojtasiewicz, drewn., pocz. XX.
- Spichlerz w zagrodzie nr 7, wł. S. Ochnik, drewn., pocz. XX.

Podosie

- Dom nr 19, wł. Gabriela Pietrzak, drewn., ok. 1904.
- Dom nr 23, wł. Władysław Pietrzak, drewn., ok. 1904.

Radoryż Kościelny

- Kościół par. pw. M.B. Częstochowskiej, mur., 1910 – 1915.
- Dom nr 22, drewn., k. XIX.
- Dom nr 27, drewn., k. XIX.
- Dom nr 47, wł. Kazimierz Kot, drewn., k. XIX.
- Dom nr 74, drewn., k. XIX.
- Dom nr 84, wł. Adela Kazana, drewn., ok. 1918.

Radoryż Smolany

- Zespół dworski, wł. ZSR:
  - a) dwór mur., ok. poł. XIX, przebud. Pocz. XX,
  - b) rządcówka, drewn., poł. XIX,
  - c) oficyna, ob. dom mieszkalny, mur., XIX/XX,
  - d) obora I, mur., ok. poł. XIX,
  - e) obora II, mur., ok. poł. XIX,
  - f) stodoła, mur., drewn., pocz. XX,
  - g) gorzelnia, ob. magazyn zbożowy, mur., XIX/XX,
  - h) park krajobrazowy, poł. XIX.

Ruda

- Dom nr 32, wł. J. Siejko, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 41, wł. T. Oskroba, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 46, wł. T. Górski, drewn., 1. 30 XX.

Stary Patok

- Dom nr 24, wł. Rozalia Szewczak, drewn., ok. 1910.

Szczałb

- Dom nr 3, wł. Stanisław Józwick, drewn., ok. 1905.
- Dom nr 5, wł. H. Kopyś, drewn., ok. 1920.
- Dom nr 18, wł. S. Kłusek, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 23, wł. A. Kłusek, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 27, wł. G. Józwick, drewn., 1. 30 XX.

Teodorów

- Dom nr 3, wł. Marianna Koślac, drewn., ok. 1910.

Wola Okrzejska

- Zespół dworski:
  - a) dwór, ob. Muzeum Henryka Sienkiewicza, drewn., 1 poł. XIX, restaur.: 1962, 1965 – 1966 i 1974,
  - b) chlew, wł. Jerzy Sałacki, mur., ok. 1900,
  - c) spichlerz, ob. magazyn GS, mur., ok. 1900,
  - d) park krajobrazowy, 1 poł. XIX.
- Dom nr 2, wł. Julianna Gołozą, drewn., ok. 1922.
- Dom nr 33, wł. H. Jędrych, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 40, wł. Stanisław Kardas, drewn., ok. 1910.
- Dom nr 44, wł. Stanisław Matyjasek, drewn., ok. 1917.

3.1.3. Obszary i obiekty wartościowe kulturowo nie ujęte rejestrem i ewidencją (dane z „białych kart”)

(poza wymienionymi w innych kategoriach ochrony):

Wola Okrzejska 106 (taka nazwa figuruje na karcie ewidencji)

- Magazyn zbożowy, ob. młyn elektryczny, 1900r., wł. Kazimierz Warowny.
Autor karty: mgr Iza Dąbrowska 1998r.

3.1.4. Zabytkowe cmentarze figurujące w „Kartach cmentarzy”

Huta Dąbrowa

- cmentarz parafialny, data założenia 1934, czynny, czym. -kat., zagrożenie brak
Autor: B. Biardzka, 14 V 1982 (cmentarza nie można zlokalizować na mapie.)

Okrzeja

- cmentarz rzym. -kat. parafii Okrzeja, założony VIII 1806, czynny, zagrożenie brak.
Autor: B. Kwiatkowski, 15 XII 1982

Radoryż Kościelny

- cmentarz parafialny, rzym. -kat. założony pocz. XIX w., czynny, zagrożenia: zniszczenie najstarszych nagrobków
Autor: brak, 1998

Szczałb

- cmentarz parafialny, założony 1946, rzym. -kat., czynny, zagrożenia brak.
Autor: brak, X 1996

3.1.5. Zabytkowe parki figurujące w „Ewidencji parków zabytkowych”

Krzywda

- Park Krzywda woj. Siedlce, autor ewidencji: Cezary Ostas, Mirosław Starczewski, rok opracowania 1993

Metryczka założenia przestrzennego

Park podworski, Krzywda, czas powstania kon. XIX w.

Rejestr parku A-324 z dnia 29.12.1993

Użytkownik: UG Krzywda

Autor: C. Ostas, M. Starczewski, XI 1993

Wola Okrzejska (taka nazwa figuruje na karcie ewidencji)

- Park przy Muzeum H. Sienkiewicza, czas powstania XVII w.

Autorzy: mgr inż. Jadwiga Sokalska, technik Elżbieta Rudnik, mgr Hanna Orzechowska,
Warszawa, grudzień 1979

Metryczka parku – ogrodu

Autor: J. Sokalska, XII 1979

Radoryż – Smolany

- Park Radoryż – Smolany, czas powstania 1552

Autorzy: Dominik Fijałkowski, Mieczysław Kseniuk, 1974

Metryczka parku – ogrodu

Ewidencja parku w Radoryżu – Smolanym II

Autor: Romuald Wojewoda, Warszawa, 1982

Metryczka parku – ogrodu

Park szkolny, czas założenia I poł. XIX w. lub II poł. XIX w.

Autor: R. Wojewoda, 6 IX 1982

3.1.6. Obszary obserwacji archeologicznej:

Na podstawie materiałów konserwatorskich udostępnionych przez Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Białej Podlaskiej, dotyczących stanowisk archeologicznych na terenie miasta i gminy Krzywda.

Uwaga: Badania AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) nie objęły całego obszaru gminy Krzywda. Mapa pokazuje stanowiska archeologiczne odkryte podczas tych badań. Na pozostałym obszarze należy uzupełnić badania AZP.

Stanowiska archeologiczne na obszarze gminy Krzywda

- 1) **Okrzeja st. 1** grodzisko?: wczesne średniowiecze

ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze (XI-XII w.)

osada: wcz. średn. - późne średn. (XII/XIII-XVI w.)

zamek obronny: okres nowożytny (XVII w.?)

- 2) **Wola Okrzejska st 9** ślad osadnictwa: młodszy okres przedrzymski – okres

rzymski? (kultura przeworska?)

ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze (XI-XII w.)

ślady osadnictwa: okres nowożytny (XVI-XVII w.)

- 3) **Okrzeja st. 8** osada: okres nowożytny (XVII-XIX w.)

- 4) **Okrzeja st. 2** osada: wczesne średniowiecze

osada: późne średn. – okres nowoż. (XV-XVI w.)

- 5) **Wola Okrzejska st. 8** osada: wczesna epoka żelaza (kult. łużycka/grobów

kloszowych osada: wczesne średniowiecze (XVII-XVIII w.)

- 6) **Wola Okrzejska st. 7** ślady osadnictwa: okres nowożytny (XVII-XVIII w.)

- 7) **Okrzeja st. 3** osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVIII w.)

- 8) **Okrzeja st. 4** osada: wczesne średniowiecze

osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVIII w.)

- 9) **Okrzeja st. 6** ślady osadnictwa: późne średniowiecze – okres nowożytny

(XV-XVIII w.)

- 10) **Okrzeja st. 5** osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVIII w.)

- 11) **Okrzeja st. 7** osada: okres nowożytny (XVI-XVIII w.)

- 12) **Wola Okrzejska st. 1** ślad osadnictwa: wczesna epoka brązu

ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)

osada: okres nowożytny (XVI-XVII w.)

- 13) **Wola Okrzejska st. 2** ślad osadnictwa: epoka brązu – wczesna epoka żelaza

(kultura łużycka)

- ślady osadnictwa: okres nowożytny (XV/XVI-XVII w.)
- 14) **Wola Okrzejska st. 6** ślady osadnictwa: okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
- 15) **Wola Okrzejska st. 5** ślad osadnictwa: starożytność
osada: późne średn. - okres nowoż. (XV/XVI-XVIII w.)
- 16) **Wola Okrzejska st. 3** osada: okres nowożytny (XVI – XVII w.)
- 17) **Wola Okrzejska st. 4** osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVI w.)
- 18) **Okrzeja st. 9** osada: okres nowożytny (XVIII w.)
- 19) **Gołe Łazy st. 1** ślad osadnictwa: starożytność
osada: okres nowożytny
- 20) **Gołe Łazy st. 2** ślad osadnictwa: epoka brązu (kultura łużycka)
osada: okres nowożytny (XVIII w.)
- 21) **Gołe Łazy st. 4** ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze
ślad osadnictwa: późne średniowiecze
osada: okres nowożytny
- 22) **Gołe Łazy st. 5** ślad osadnictwa: epoka kamienia – wcz. epoka żelaza
osada: okres nowożytny
- 23) **Gołe Łazy st. 6** osada: okres nowożytny (XVI-XVII w.)
osada: okres nowożytny
- 24) **Gołe Łazy st. 9** osada: późne średniowiecze
osada: okres nowożytny (XVIII w.)
- 25) **Gołe Łazy st. 8** osada: okres nowożytny
- 26) **Gołe Łazy st. 7** osada: okres nowożytny
- 27) **Gołe Łazy st. 3** osada: okres nowożytny
- 28) **Krzywda st. 4** ślad osadnictwa: średniowiecze (XIII-XVI w.)
ślad osadnictwa: okres nowożytny
- 29) **Krzywda st. 3** ślad osadnictwa: późne średniowiecze (XVI-XV w.)
- 30) **Krzywda st. 2** ślad osadnictwa: epoka kamienia – epoka brązu
- 31) **Krzywda st. 1** ślady osadnictwa: późne średniowiecze (XIII-XV w.)

4. STRUKTURA PRZESTRZENNA – OSADNICTWO

4.1. Informacje ogólne

Gmina Krzywda położona jest we wschodniej części Polski, w północnej części województwa lubelskiego, w powiecie łukowskim.

Jej powierzchnia wynosi 16 105 ha;

Liczba ludności – 11 142;

Liczba sołectw – 25;

Liczba gospodarstw rolnych – 1871.

Obszar gminy ma kształt kolisty – nieregularny. We wschodniej jej części znajduje się ośrodek gminny – miejscowość Krzywda.

4.2. Zewnętrzne uwarunkowania gminy

Gmina Krzywda położona jest w północnej części województwa lubelskiego, w powiecie łukowskim – na południowy zachód od miasta powiatowego.

W ramach powiatu gmina graniczy z następującymi gminami: Stanin, Wojcieszków, Adamów, Nowodwór, Kłoczew, Wola Mysłowska.

Miejscowość Krzywda jest ośrodkiem gminy obsługującym całą gminę i zlokalizowanym w

jej wschodniej części.

Układ drogowy opiera się na sieci dróg powiatowych i gminnych, stanowiących szkielet całego układu przestrzennego gminy.

Największe zewnętrzne kierunki ciążenia występują na trasie: Krzywda – Wojcieszków – Kock – Lubartów, Krzywda – Łuków, Krzywda – Łuków – Siedlce, Krzywda – Ryki – Dęblin.

Przez teren gminy przebiega dość ważna zelektryfikowana linia kolejowa relacji Dęblin – Łuków – Terespol.

4.3. Wewnętrzne uwarunkowania gminy

Osadnictwo w gminie Krzywda rozwijało się w oparciu o istniejące doliny, stanowiące ważny element rzeźby terenu, oraz wzdłuż głównych dróg.

Wyraźna koncentracja zabudowy występuje w rejonie miejscowości Krzywda oraz wsi Okrzeja, Wola Okrzejska i Huta Dąbrowa.

Istniejący układ przestrzenny charakteryzuje się występowaniem dość zawartych form osadnictwa z niewielką ilością form rozproszonych.

Głównym ośrodkiem usługowym dla mieszkańców gminy jest miejscowość Krzywda, gdzie zlokalizowano siedzibę Urzędu Gminy oraz część usług pozarolniczych.

Pozostałe większe ośrodki wiejskie na terenie gminy, to: Okrzeja, Wola Okrzejska, Huta Dąbrowa.

4.4. Warunki geograficzne gminy

Powierzchnia gminy wynosi 16 105 ha.

- użytki rolne (UR) – 11 573 ha – stanowią ok. 72% pow. gminy;
- grunty orne kl. IIIa, IIIb – stanowią ok. 1,9% powierzchni;
- grunty orne kl. IVa, IVb – stanowią ok. 35,7% powierzchni;
- grunty orne kl. V, VI – stanowią ok. 62,6% powierzchni;
- lasy – 3 361 ha – stanowią ok. 21% pow. gminy;
- pozostałe – 1 171 ha (z wodami stojącymi) – stanowią ok. 7% pow. gminy.

W miejscowości krzywda występują złoża piasków kwarcowych (do produkcji cegły silikatowej), a w miejscowości Huta Radoryska oraz Okrzeja – żwiry (do prac budowlanych i drogowych).

Maksymalna odległość między północną i południową granicą gminy wynosi 17,5 km, natomiast między wschodnią i zachodnią granicą – ok. 20 km.

Pod względem fizjograficznym obszar gminy leży na równinie łukowskiej. Występuje tu bardzo mało urozmaicona rzeźba terenu o wysokościach bezwzględnych wahających się od 160 do 180 m n.p.m. Jest to zdenudowana wysoczyzna pocięta płytkimi dolinami rzek. Są to następujące rzeki: Mała Bystrzyca, Okrzejka, Struga Cisownik.

Występują tu również stawy rybne. W miejscowości Radoryż Smolany – 160 ha stawów, w Krzywdzie – 18 ha stawów, w miejscowości Okrzeja – 20 ha stawów rybnych.

Największe kompleksy leśne występują w okolicy wsi Huta Radoryska, Budki, Cisownik, Fiukówka, Radoryż Kościelny.

4.5. Warunki glebowe (rolnictwo)

Na terenie gminy występują gleby bielnicowe i pseudobielnicowe oraz gleby brunatne wyługowane; w dolinach zaś – gleby torfowe, murszowo – torfowe i czarne ziemie zdegradowane.

Gleby III i IV klasy (37,6% użytków rolnych) występują głównie we wsiach: Radoryż Kościelny i Fiukówka (pm. część gminy); zaś V, VI klasa (62,6% użytków rolnych) – głównie we wsiach Laski, Teodorów, Budki, Huta Dąbrowa, Huta Radoryska, Feliksin, Drożdżak.

W gminie dominuje uprawa ziemniaków, żyta, owsa, warzyw i truskawek, jak również hodowla bydła dla produkcji mleka i hodowla trzody chlewnej.

4.6. Warunki społeczno – demograficzne rozwoju gminy

4.6.1. Ludność

Gminę Krzywda zamieszkuje 11 142 osoby. W wieku produkcyjnym jest ok. 51% ludności, w wieku przedprodukcyjnym ok. 37% ludności, w wieku poprodukcyjnym ok. 12% ludności.

Struktura wiekowa mieszkańców gminy kształtuje się bardzo korzystnie. Obserwuje się wyraźną koncentrację ludności we wsiach: Krzywda, Okrzeja, Huta Dąbrowa (1000 – 2000 mieszkańców).

Gęstość zaludnienia obszaru gminy Krzywda wynosi 69 osób/km². Wskaźnik ten wskazuje, że intensywność wykorzystania osadniczego gminy jest wyższa niż średnia w woj. lubelskim (49 osób/km²).

4.6.2. Mieszkalnictwo, infrastruktura społeczna

Zasoby mieszkaniowe gminy Krzywda reprezentowane są przez 2 651 mieszkań oraz 8 280 izb.

- budownictwo zagrodowe (gdzie mieszka ok. 9 762 osoby) stanowi ok. 90% budynków;
- budownictwo jednorodzinne (gdzie mieszka ok. 490 osób) stanowi ok. 5% budynków;
- budownictwo wielorodzinne (gdzie mieszka ok. 324 osoby) stanowi ok. 5% budynków.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania wynosi ok. 70 m², powierzchnia użytkowa na jedną osobę wynosi ok. 17,5 m². Przeciętnie na jedno mieszkanie przypada 4,08 osoby, co oznacza, że zagęszczenie mieszkań jest na obszarze gminy większe niż średnie zagęszczenie na obszarach wiejskich woj. lubelskiego.

Sieć placówek infrastruktury społecznej na obszarze gminy Krzywda jest dość mocno rozbudowana i posiada charakter lokalny i ponadlokalny.

Jest tu 8 szkół podstawowych i 3 gimnazja (mieszczące ok. 1700 uczniów), oraz przedszkola w miejscowości Krzywda i Huta Dąbrowa (mieszczące ok. 55 dzieci). W miejscowości Radoryż Smolany znajduje się Zespół Szkół Rolnych, gdzie uczęszcza ok. 460 uczniów z gminy i okolic.

Na terenie gminy w miejscowości Krzywda zlokalizowane są Komenda Policji i Bank Spółdzielczy.

Funkcjonują tu również trzy ośrodki zdrowia (w Krzywdzie, Hucie Dąbrowie i Okrzei), dwie apteki (w Krzywdzie i Okrzei), sześć bibliotek, trzy urzędy pocztowe (w Hucie Dąbrowie, Krzywdzie, Okrzei).

4.6.3. Przedsiębiorczość, rynek pracy

Liczba osób zawodowo czynnych – ok. 5 500, z czego poza rolnictwem zatrudnionych jest ok. 1060 osób, co świadczy o dość dobrze rozwiniętym potencjale ekonomicznym gminy.

W gminie funkcjonuje ok. 250 podmiotów gospodarczych, z czego ok. 20 w sektorze publicznym i ok. 230 w sektorze prywatnym.

Aktywność gospodarcza ludności gminy wyrażająca się liczbą 23 podmiotów gospodarczych/ 1000 mieszkańców, jest dużo niższa od średniej w woj. lubelskim, wynoszącej 57 podm./1000 mieszk.

Zatrudnienie w gminie przedstawia się następująco:

- w gosp. rolnych indywidualnych – 3420 osób;
- w rolnictwie (poza gosp. indyw.) - 20 osób;
- działalność produkcyjna – 452 osoby;
- budownictwo – 10 osób;
- handel – 66 osób;
- transport, łączność – 46 osób;
- finanse – 11 osób;
- adm. publiczna – 144 osoby;
- edukacja – 296 osób;
- ochrona zdrowia – 29 osób;
- inne działalności – 6 osób.

Ze względu na słabą podaż miejsc pracy mieszkańcy gminy podejmują pracę poza granicami – w Łukowie, Rykach lub Dęblinie.

4.7. Sieć osadnicza i układ przestrzenny

Obszar gminy ma charakter krainy rolno – leśnej o dość słabych glebach. Istniejący układ przestrzenny wsi powstał wyraźnie w oparciu o ciek wodne i ciągi komunikacyjne.

Osadnictwo powstało więc w pobliżu rzek i tras komunikacyjnych oraz posiada formę liniową.

Siedziba gminy Krzywda położona jest we wschodniej części gminy, stanowiąc ośrodek administracyjny i usługowy dla okolicznych wsi.

W skład gminy wchodzi następujące sołectwa:

- Feliksin;
- Gołe Łazy;
- Podosie;
- Huta Dąbrowa;
- Kol. Rozłaki;
- Teodorów;
- Kasyldów;
- Fiukówka;
- Wielgolas;
- Radoryż Smolany;
- Radoryż Kościelny;
- Stary Patok;
- Nowy Patok;
- Kożuchówka;
- Ruda;
- Zimna Woda;
- Krzywda;
- Szczałb;
- Orle Gniazdo;

- Drożdżak;
- Budki;
- Okrzeja;
- Wola Okrzejska;
- Jasnosz.

4.8. Czynniki sprzyjające rozwojowi gminy

1. Dobry klimat dla rozwoju sadownictwa i ogrodnictwa (duże nasłonecznienie);
2. Zbiorniki wodne, lasy – naturalne warunki do wypoczynku i rekreacji;
3. Niska jakość gleb – stwarza możliwość przestrzennego rozwoju sieci osadniczej i wielofunkcyjnego rozwoju wsi;
4. Niska jakość gleb – stwarza warunki do rozwoju leśnictwa zgodnie ze strategią woj. lubelskiego;
5. Surowce mineralne – bazą funkcji i przemysłowych;
6. Bliskość miast Ryki, Łuków i Kock – gmina może stanowić zaplecze żywnościowe dla tychże miast;
7. Dostęp do linii kolejowej Dęblin -Terespol- dzięki temu możliwy dostęp do przejść granicznych z Białorusią i możliwy rozwój współpracy zagranicznej (wymiana gospodarcza, eksport płodów rolnych, eksport produktów finalnych lokalnego przemysłu);
8. Wartości kulturowe (Wola Okrzejska – miejscem urodzin Henryka Sienkiewicza) (obiekty chronione rejestrem zabytków) – wskazane rozszerzenie bazy turystyczno – wypoczynkowej w gminie;
9. Pełne zmeliorowanie użytków rolnych – bazą dla rozwoju rolnictwa;
10. Korzystna struktura obszarowa gospodarstw indywidualnych – bazą dla rozwoju rolnictwa;
11. Pojawia się konieczność wyznaczenia nowych terenów rozwojowych o funkcji nie tylko mieszkalnej czy zagrodowej, ale także funkcji rzemiosła, usług, biznesu czy turystyki w celu wykorzystania nadwyżek siły roboczej.

4.9. CZYNNIKI OGRANICZAJĄCE ROZWÓJ GMINY

1. Dość niska jakość gleb – złe warunki do rozwoju rolnictwa;
2. Słabe wyposażenie gminy w usługi dla rolnictwa, co wpływa negatywnie na techniczną obsługę rolnictwa, przetwórstwo płodów rolnych, usługi bytowe;
3. Bliskość miast: Ryki, Kock, Łuków – z rozwiniętymi usługami ogólnomiejskimi i miejscami pracy poza rolnictwem – wpływa niekorzystnie na strukturę demograficzną gminy, powodując odpływ ludności w wieku produkcyjnym do miasta.

5. STRUKTURA PRZESTRZENNA – KOMUNIKACJA

5.1 KOLEJ

Przez obszar gminy, z południowego-wschodu na północny-zachód przebiega linia kolejowa relacji Dęblin-Łuków. Na linii tej istnieją w gminie dwie stacje kolejowe: towarowa-Krzywda i osobowo - towarowa – Okrzeja.

Ruch pociągów pasażerskich jest niewielki, aktualnie kilka par pociągów na dobę.

5.2 DROGI

W odrębnie gminy nie przebiegają drogi krajowe, ani wojewódzkie.

Szkielet drogowy gminy stanowią drogi powiatowe lub ich odcinki powiązane z drogami gminnymi w jeden układ.

5.2.1 Układ drogowy

Kształtowanie układu drogowego gminy zostało ukierunkowane na funkcjonowanie w jej obszarze dwóch ważnych ośrodków skupiających główne funkcje rozwojowe gminy:

- ośrodka gminnego w Krzywdzie
- zespołu Okrzeja – Wola Okrzejska

W obu ośrodkach koncentruje się większość obsługujących gminę, posiadających większe znaczenie dróg, głównie powiatowych i ważniejszych dróg gminnych.

W Krzywdzie zbiega się siedem dróg powiatowych, a w Okrzei trzy drogi powiatowe i cztery gminne. Rozpatrując powiązania drogowe gminy należy uwzględnić ten fakt, gdyż w niektórych przypadkach każdy z ośrodków posiada własne, nie pokrywające się powiązania z określonymi rejonami na sąsiednich obszarach.

Układ drogowy powstał w wyniku utrwalenia szlaków użytkowanych jako połączenia rejonów kształtującej się sieci osadniczej. Z tego tytułu nie jest on układem modelowym, ale zapewnia wzajemne powiązania terenów osadnictwa, a tym samym dostosowuje się do występujących na obszarze gminy warunków fizjologicznych. Stąd mniejsza ilość dróg na kierunku północ-południe, stanowiących przekroczenia podmokłych dolin – cieków wodnych ciągnących się w kierunku równoleżnikowym.

5.2.2. Funkcje dróg

Zarówno drogi powiatowe jak i gminne posiadają zróżnicowane funkcje i spełniają określone zadania. Z piętnastu odcinków dróg powiatowych, dziewięć łączy gminę z układem dróg zapewniającym dalekie powiązania w skali kraju, z czego dwa obsługują południową część gminy.

Sześć z nich zapewnia powiązania z sąsiadującymi gminami, a dwa służą tylko połączeniom z najbliższym otoczeniem gminy.

Cztery drogi pełnią funkcje połączeń wewnętrznych gminy.

W zakresie obsługi komunikacyjnej pięć dróg obsługuje bezpośrednio ciągi zabudowy – obszary poszczególnych wsi. Sześć odcinków dróg obsługuje pojedyncze, krótkie zgrupowania zabudowy, a dwie drogi nie obsługują zabudowy bezpośrednio, lecz stanowią ciągi zbierające ruch z rozproszonej w pewnym oddaleniu od drogi zabudowy kolonijnej.

Pozostałe dwie drogi w ogóle nie obsługują zabudowy na terenie gminy Krzywda.

Z dwudziestu dziewięciu dróg gminnych, trzynaście bezpośrednio obsługuje ciągi zabudowy, siedem obsługuje zabudowę na krótkich odcinkach, dwie zabudowę rozproszoną, a siedem nie obsługuje zabudowy bezpośrednio, stanowiąc skróty, połączenia dróg powiatowych lub powiązania pomiędzy odległymi, większymi jednostkami, jak też pomiędzy położonymi w pobliżu mniejszymi wsiami gminy.

5.2.3. Korzystne i niekorzystne cechy układu dróg

Mankamentem układu jest brak choćby jednej drogi o większym znaczeniu i większych parametrach technicznych (np. wojewódzkiej), która harmonizowałaby układ i poprawiała komunikacyjną dostępność gminy.

Niekorzystnym czynnikiem jest także nieczytelny przebieg – skomplikowana geometria niektórych dróg, zarówno gminnych jak i powiatowych.

Korzystna dla mieszkańców gminy jest stosunkowo duża gęstość sieci drogowej, a obawę może budzić jedynie trudność w możliwości utrzymania ich stanu technicznego na właściwym poziomie.

5.2.4. Stopień wyposażenia gminy w zakresie dróg

Wskaźniki gęstości sieci drogowej wynoszą:

- 460 m dróg na km² dla dróg powiatowych,
- 570 m dróg na km² dla dróg gminnych

W sumie daje to 1030 m/km² ogólnej ilości dróg.

Wskaźniki długości dróg na jednego mieszkańca wynoszą:

- 6,65 m/M dla dróg powiatowych
  - 8,25 m/M dla dróg gminnych
- co stanowi ogółem 14,9 m dróg na jednego mieszkańca gminy.

Ogólna długość dróg powiatowych wynosi 74,230 m z czego 61,417 m posiada nawierzchnię bitumiczną, a 4,473 m nawierzchnię stabilizowaną. Łącznie długość dróg powiatowych o nawierzchni utwardzonej wynosi 65,890 m, co stanowi 88,76% ogólnej długości tych dróg. Drogi gminne o łącznej długości 91,960 m w 63,5 posiadają nawierzchnię utwardzone.

W gminie Krzywdą użytkowane są również drogi, które nie zostały zaliczone do kategorii dróg powiatowych ani gminnych. Niektóre z nich posiadają również utwardzone nawierzchnię.

5.2.5. Wnioski z analizy stanu zagospodarowania

Układ drogowy gminy nie jest obecnie w pełni wykorzystany i posiada jeszcze znaczne rezerwy.

Z jego analizy wynika, że rozwój układu powinien polegać na uporządkowaniu sieci drogowej poprzez niewielkie korekty przebiegu dróg, łagodzeniu łuków poziomych, doprowadzeniu szerokości jezdni do właściwych parametrów, urządziu poboczy, przebudowanie skrzyżowań i ewentualnym dodaniu lub eliminacji krótkich odcinków dróg, a także zhierarchizowaniu układu.

Duże znaczenie może mieć dla gminy wyznaczenie jednej z dróg, jako kręgosłupa całości układu drogowego.

5.2.6 Zewnętrzne – dalekie powiązania gminy

Powiązania zewnętrzne (dalekie) gminy zapewnione są przez drogi powiatowe, które wiążą układ drogowy gminy z drogami wojewódzkimi i krajowymi przebiegającymi przez otaczające gminę obszary.

Od strony północnej przez tereny sąsiednich gmin: Wola Mysłowska i Stanin biegnie droga wojewódzka nr 807 relacji: Maciejowice – Żelechów – Stanin.

Obszar gminy łączą z nią drogi powiatowe:

- Nr 36585 – do miejscowości Żelechów,
- Nr 36449 do rejonu miejscowości Kamień
- Nr 36447 do rejonu miejscowości Nowy Świat.

Są to powiązania w kierunku zachodnim. Droga nr 35450 do miejscowości Osiny łączy gminę ze środkowym odcinkiem drogi wojewódzkiej.

Droga nr 36451 do miejscowości Stanin łączy gminę z kierunkiem wschodnim.

Po stronie wschodniej przez obszary sąsiadującej gminy Wojcieszków i położonej w pobliżu gminy Serokomla przebiega droga wojewódzka nr 808 relacji Łuków – Serokomka – Kock, z którą łączy

gminę drogi powiatowe nr 36464 i 36465, obsługujące południową część gminy.

Od południa w pewnym oddaleniu przebiega droga krajowa nr 48 relacji Tomaszów Mazowiecki – Kozienice – Dęblin – Kock, gdzie łączy się z drogą krajową nr 19.

W rejonie Przytoczno odgałęzia się od niej droga wojewódzka nr 809. Z drogą krajową łączy gminę droga powiatowa nr 36460 i jej przedłużenie do skrzyżowanie z drogą wojewódzką nr 809 prowadzącą w kierunku Lublina.

Drugim powiązaniem może być droga wychodząca z południowej części gminy i prowadzącą na południe przez miejscowość Nowodwór.

5.2.7. Powiązania z ośrodkami gminnymi sąsiadujących gmin

Gminę Krzywda łączy z ośrodkami gmin sąsiednich następujące drogi powiatowe:

- Wolę Mysłowską – droga nr 36449
- Stanin – droga nr 36451
- Wojcieszków – droga nr 36459
- Adamów – droga nr 36460
- Nowodwór – od drogi nr 36465, drogą nr 36466, połączoną w obszarze gminy Nowodwór
- Kłoczew – droga nr 36585
- Żelechów – droga nr 36585 lub nr 36447 z północnej części gminy i dalej drogą wojewódzką nr 807.

5.2.8. Techniczno-funkcjonalna charakterystyka dróg układu podstawowego.

Drogi powiatowe:

- Droga powiatowa nr 36447 relacji Nowy Świat – Krzywda niemal w całości (z wyjątkiem krótkiego – ok. 1,6 km – zachodniego odcinka) położona w obszarze gminy Krzywda. Długość odcinka w gminie ok. 12,5 km o nawierzchni utwardzonej (bitumicznej). Przebiega przez Podosie, Hutę Dąbrową, Radoryż Smolany, Radoryż Kościelny (Starą wieś) do Krzywdy gdzie łączy się z drogą nr 36450. Łączą się z nią drogi powiatowe 36462 i 36448 oraz drogi gminne 012, 014, 006, 017, 019, 018 i 027. Droga posiada płynny przebieg i w zasadzie nie obsługuje bezpośrednio zabudowy, nie ma odcinków kolizyjnych. Posiada duże znaczenie w układzie drogowym gminy.
- Droga powiatowa nr 36448 relacji Stary Patok – Radoryż Kościelny przebiega w całości w obszarze gminy obsługując bezpośrednio zabudowę na całej długości, tj. 3,65 km. Droga o nawierzchni utwardzonej (bitumicznej) i płynnym przebiegu włączą się do dróg powiatowych 36447 i 36450 i nie posiada połączeń z innymi drogami.
- Droga powiatowa nr 36449 relacji Fiukówka – Kamień. Na odcinku w obszarze gminy, o długości około 5,25 km niemal w 90 procentach utwardzonym, obsługuje bezpośrednio zabudowę wsi Fiukówka i Kasyldów. Odgałęzia się od drogi powiatowej nr 36450, a łączy się z nią drogi gminne 007 i 015.
- Droga powiatowa nr 36450 relacji Osiny – Krzywda. W obszarze gminy położony odcinek południowy (zasadniczy) długości około 8,5 km o nawierzchni utwardzonej (bitumicznej). Z drogą łączy się drogi powiatowe 36448 i 36449 oraz drogi gminne 007, 011, 017 i 023. Przebiegając przez wsie Fiukówka i Stary Patok jedynie na niewielkich odcinkach obsługuje

bezpośrednio ich zabudowę.

- Droga powiatowa nr 36451 relacji Stanin – Krzywdą. W obszarze gminy przebiega południowy odcinek długości około 2,85 km o nawierzchni utwardzonej (bitumicznej). Droga posiada płynny przebieg, a we wsi Kozuchówka, gdzie łączy się z nią droga gminna 001, obsługuje bezpośrednio zabudowę zagrodową.
- Droga powiatowa nr 36452 relacji Krzywdą – Ruda – Jonik. W obszarze gminy odcinek długości około 4,8 km głównie o nawierzchni gruntowej (utwardzone tylko ok. 0,96 km). Droga o niekorzystnej geometrii przebiegu obsługuje zabudowę w rejonie wsi Jasnosz oraz przecinając wieś Ruda, gdzie łączy się z nią droga gminna 003 pośrednio obsługuje tę wieś.
- Droga powiatowa nr 36459 relacji Wola Burzecka – Burzec – stacja kolejowa Krzywdą. Krótki odcinek w gminie długości ok. 2,65 km o nawierzchni utwardzonej (bitumicznej) posiada skomplikowaną geometrię przebiegu i obsługuje bezpośrednio zabudowę Kol. Burzec i części wsi Zimna Woda. W rejonach przy granicy gminy i przy stacji kolejowej łączy się z nią dwukrotnie droga gminna 028 stanowiąca skrót dublujący przebieg drogi.
- Droga powiatowa nr 36460 relacji Krzywdą – Adamów. Odcinek w gminie Krzywdą o długości około 5,8 km całkowicie utwardzony obsługuje bezpośrednio ośrodek gminny Krzywdą, przecinając szlak kolejowy w rejonie stacji. Łączą się z nią drogi powiatowe nr 36461 i 36463 oraz droga gminna 004.
- Droga powiatowa nr 36461, jest to krótki, długości zaledwie 230 m odcinek stanowiący dojazd do stacji kolejowej Krzywdą, o nawierzchni utwardzonej, odgałęziający się od drogi nr 36460.
- Droga powiatowa nr 36462 relacji Radoryż Smolany – Budki – do drogi nr 36463, długości około 8,32 km o nawierzchni utwardzonej, w tym niemal cała połowa stabilizowana cementem. Droga o skomplikowanym przebiegu odgałęzia się od drogi nr 36447 i obsługuje bezpośrednio zabudowę wsi Cisownik, Budki i Huta Radoryska. Łączą się z nią drogi gminne 019, 020 i 021.
- Droga powiatowa nr 36463 relacji Krzywdą – Wola Okrzejska – Okrzeja, długości około 11,06 km, o nawierzchni utwardzonej (bitumicznej). Droga posiada płynny przebieg i bezpośrednio obsługuje zabudowę Woli Okrzejskiej. Łączą się z nią drogi powiatowe nr 36462 i 36464 oraz drogi gminne 026, 029, 025, 020 oraz 022 w dwóch punktach. W Krzywdzie łączy się ona z drogą 36460, a w Okrzei z drogą 36465.
- Droga powiatowa nr 36464 relacji Adamów – Wola Okrzejska. W gminie Krzywdą położony jest krótki, długości około 1,07 km zachodni odcinek drogi o utwardzonej nawierzchni. Łączy się ona z drogą powiatową nr 36463, a poza tym nie ma powiązań z innymi drogami.
- Droga powiatowa nr 36465 relacji Okrzeja – Charlejew. Zachodni odcinek drogi w gminie Krzywdą długości około 4,4 km tylko na przestrzeni około 1,5 km posiada nawierzchnię utwardzoną. Łączy się z nią droga powiatowa nr 36466 przebiegająca w obszarze gminy Nowogród oraz droga gminna 025.
- Droga powiatowa nr 36585 relacji Żelechów – Okrzeja. Wschodni, krótki odcinek w gminie Krzywdą długości około 2,1 km posiada nawierzchnię utwardzoną (bitumiczną). Łączą się z nią drogi gminne 006 i 008. Obsługuje zabudowę rozproszoną typu kolonijnego.

- Droga powiatowa nr 36588 relacji Wojciechówka – Bramka – Jagodne. Przez południowy fragment gminy przebiega krótki, środkowy odcinek długości około 1 km, o nawierzchni gruntowej. W obszarze gminy droga nie obsługuje bezpośrednio zabudowy. Przecina ją droga gminna 008.
- Droga nie posiadająca statusu drogi powiatowej prowadzącą z rejonu Okrzei, odgałęziająca się od drogi powiatowej nr 36465 w kierunku południowym i prowadzącą przez Grabów Szlachecki i Grabów Rycki do Nowodworu. W obszarze gminy nie obsługuje bezpośrednio zabudowy.
- Droga nie posiadająca żadnej kategorii prowadzącą od drogi powiatowej nr 36452 w kierunku południowym, gdzie w rejonie Zimna Woda łączy się z drogą powiatową nr 36459.
- W obszarze gminy użytkowane są liczne drogi obsługujące rozproszoną zabudowę kolonijną, nie umieszczone w rejestrze dróg gminnych i nie posiadające żadnej innej kategorii.

DROGI GMINNE

/w numeracji dróg opuszczono stały człon dla GM.KRZYWDA – 3620/

Nr drogi	Relacja	Długość drogi (km)	Długość odcinka o nawierzchni			
			Bitum.	Stab. cem.	Żwirow.	Grunt.
001	Kożuchówka-Anielin-granica gminy	1900	1000	900	n. d.	n. d.
002	Droga gminna 011-Nowy Patok-granica gminy	2500	n. d.	n. d.	1500	1000
003	Ruda-Anielin	3750	3750	n. d.	n. d.	n. d.
004	Dr. 36460-Szczałb-Kol.Szczałb-gr.gm.	2800	n. d.	700	2100	n. d.
005	Gr.gm.-Feliksin	300	n. d.	n. d.	n. d.	300
006	Huta Dąbrowa-gr.gm.-gr.gm.-Okrzeja	7070	n. d.	n. d.	n. d.	7070
007	Fiukówka-Kol.Fiukówka-dr.36450	1900	1900	n. d.	n. d.	n. d.
008	Gr.gm.-Okrzeja	3350	1100	2250	n. d.	n. d.
009	Gr.gm.-Orle Gniazdo	1730	n. d.	n. d.	n. d.	1730
010	Huta Dąbrowa-Koryczany-Feliksin-Gołe Łazy	6710	6710	n. d.	n. d.	n. d.
011	Stary Patok-Nowy Patok-gr.gm.	2780	1400	n. d.	n. d.	1380
012	Podosie-Gołe Łazy-gr.gm.	2700	n. d.	1600	200	900
013	Gołe Łazy-gr.gm	1400	n. d.	n. d.	n. d.	1400
014	Podosie-gr.gm.	1400	1250	n. d.	150	n. d.
015	Teodorów-Kasyldów-gr.gm	1820	1820	n. d.	n. d.	n. d.
016	Kol. Fiukówka-gr.gm	1050	1050	n. d.	n. d.	n. d.
017	Dr.36447 Huta Dąbrowa-Teodorów-Wielgolas-Stary Patok	7800	5200	2600	n. d.	n. d.
018	Radoryż Smolany-Kol.Radoryż Smolany-Wielgolas	3600	n. d.	720	2100	830
019	Cisownik-Wierzcholina-Kol.Rozłąki	2500	650	1850	n. d.	n. d.
020	Budki-Okrzeja	5540	5540	n. d.	n. d.	n. d.

021	Huta Radoryska-Kol.Dąbrowa-dr.36465	5780	1100	2070	2610	n. d.
022	Wola Okrzejska-Pasmug-dr.36463	2200	n. d.	2200	n. d.	n. d.
023	Dr.36450-Kol.Fiukówka-gr.gm	950	n. d.	n. d.	950	n. d.
024	Dr.021-Zagórze-Pasmug	2200	n. d.	n. d.	n. d.	2200
025	Wola Okrzejska-Kobylczyk-dr.36465	3400	1200	2200	n. d.	n. d.
026	Radoryż Smolany-Wólka Radoryska-Drożdżak	4350	n. d.	700	n. d.	3650
027	Dr. 36447(lotnisko)-Drożdżak	1530	n. d.	1530	n. d.	n. d.
028	Dr.36459(Krzywda)-Kol. Burzec-Szczałb	4600	3500	1100	n. d.	n. d.
029	Dr.36463(Drożdżak)-Orle Gniazdo	4300	n. d.	n. d.	n. d.	4300
	Razem	91960	37170	20420	9610	24760

2. ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

2.1. WPROWADZENIE

Określenie celu głównego i celów warunkujących zagospodarowania przestrzennego i wykorzystania przestrzeni przyrodniczej w gminie Krzywda jest punktem wyjścia w rozważaniach nad szczegółową koncepcją rozwoju.

Jeśli przyjąć punkt widzenia A. Kuklińskiego, że gospodarka przestrzenna jest "de fakto" gospodarką zasobami środowiska przyrodniczego, to konstytucyjna zasada rozwoju zrównoważonego będzie oznaczać szukanie korzystnej interakcji: ekologia – ekonomia – przestrzeń i krajobraz.

W praktyce niniejszego opracowania poszukiwanie takich rozwiązań, które zabezpieczają rzeczywiste walory i zasoby środowiskowe, umożliwią rozwój społeczno – gospodarczy, było oparte na:

- analizie lokalnych i regionalnych zasobów i walorów środowiskowych,
- predyspozycjach środowiskowych gminy, czyli czynnikach i aspektach środowiskowych stanowiących potencjały rozwojowe (wody, stan jakościowy atmosfery, środowisko ożywione, rzeźba terenu),
- odporności środowiska na dotychczasowe i projektowane zagospodarowanie przestrzenne; poszczególne komponenty środowiska mają w konkretnym kontekście przyrodniczym naturalną "pojemność" przekształceń i siłę przeciwdziałania niekorzystnym presjom (np. Samooczyszczanie wód płynących, litologiczne warunki redukcji migrujących w środowisku skażeń, pochod roślinności pierwotnej i pionierskie, przewietrzanie atmosfery),
- analizie tradycyjnych form korzystania ze środowiska: rolnictwo, wydobywanie surowców, leśnictwo, osadnictwo,
- zastosowaniu zasady strefowania zagospodarowania przestrzennego, czyli doborze zagospodarowania do odporności i rzeczywistych walorów oraz ustalonej potrzeby ich ochrony; różne kategorie występujących w gminie obszarów wymagają dostosowania zagospodarowania przestrzennego,
- szerokim zastosowaniu zasady harmonizowania zagospodarowania przestrzennego i krajobrazów.

Jak można się z powyższego zorientować, że rozwój zrównoważony w warunkach lokalnych wymaga wieloaspektowego podejścia do sfery środowiskowej z uwzględnieniem jej naturalnych preferencji i ograniczeń oraz określenia takich zasad wykorzystania przestrzeni przyrodniczej, które zagwarantuje osiągnięcie dalekosiężnego celu głównego polityki przestrzennej.

Realizację tak sformułowanego postulatu umożliwia zastosowanie wielokrotne

sprawdzonej metody dynamicznego podejścia do środowiska geograficznego i przyrodniczego. Wywodzi się ona z ujawnianych problemów interpretacji i wdrażania różnych koncepcji obszarowej ochrony przestrzeni przyrodniczej, określanych mianem "systemu przyrodniczego", "sieci ekologicznej", "terytorialny system stabilności ekologicznej" czy "główna struktura zieleni".

Podstawy teoretycznych koncepcji sieci ekologicznej należą doszukiwać się w biogeograficznej teorii wysp i teorii metapopulacji. Liczące się znaczenie dla rozwoju koncepcji miały także badania nad strukturą krajobrazu, prowadzone w ramach ekologii krajobrazu, a ponadto teoria geokompleksu, stanowiąca podstawę wyodrębnienia jednostek przestrzennych.

2.2. PRZYRODNICZY SYSTEM GMINY KRZYWDA

Wykazywane w niniejszym opracowaniu walory środowiska nieożywionego i żywego, scharakteryzowane w części "Uwarunkowania przyrodnicze.." tworzą mozaikę różnorodnych, cennych w skali lokalnej i regionalnej, obszarów i obiektów.

Dotychczasowe użytkowanie przestrzeni przyrodniczej spowodowało, że w niektórych terenach obserwuje się wyraźne zgrupowania walorów, podczas, w niektórych terenach obserwuje się wyraźne zgrupowania walorów, podczas, gdy znaczne połacie gminy są ich pozbawione. Ta konstatacja stanowi podstawową przesłankę do utworzenia w gminie Krzywda Przyrodniczego gminy oraz warunkach życia mieszkańców.

Przyrodniczy System Gminny (PSG) nie jest formąprawną, czyli nie stanowi obiektu chronionego w rozumieniu Ustawy o ochronie przyrody.

Stanowiąc system w oparciu o ustawę o zagospodarowaniu przestrzennym samorząd terytorialny wykazuje dbałość o środowisko, a ponadto respektuje konieczność ochrony przestrzeni życiowej i warunków rozwoju gminy.

Jest również wyrazem troski o przywrócenie do użytkowania terenów zgodnie z ich predyspozycjami środowiskowymi (np. Las na siedliskach leśnych).

Ustanawianie poprzez przyjęcie uchwały Rady Gminy granic PSG Krzywda jest główną przesłanką w planowaniu zagospodarowania; dla elementów systemu, jak i obszarów poza nim określono ogólne i szczegółowe zasady zagospodarowania przestrzennego, które z punktu widzenia celu ochrony i rozwoju zrównoważonego muszą być uwzględnione we wszystkich typu planach.

Samorząd lokalny musi natomiast egzekwować od zespołów autorskich opracowujących plany przestrzeganie tych ustaleń. Postulat ten dotyczy zarówno planów miejscowych, jak i wojewódzkiego i krajowego. Jest wówczas pewność, że przestrzeń przyrodnicza będzie tożsama z przestrzenią planistyczną, a zakres ich wykorzystania nie naruszy jakości środowiska w zakresie uniemożliwiającyum funkcjonowanie we wszystkich sferach mieszkańcom tego terenu.

2.2..1. Delimitacja PSG Krzywda

Przyrodniczy System Gminy składa się z trzech kategorii obszarów:

- (1) Leśny Obszar Węzłowy, który ze względu na charakter obszaru: nagromadzenie elementów cennych, o największej sile oddziaływania na warunki środowiska, jest de facto biocentrum gminy Krzywda.

Tu występuje największa zwarta powierzchnia leśna, walory florystyczne (stanowiska gatunków chronionych całkowicie i częściowo, walory faunistyczne. Świadczy to o stosunkowo dużej prężności ekologicznej, przeto możliwościach ekspansji gatunków i osobników na tereny sąsiednie. Jednocześnie presja wynikająca z gospodarczej funkcji lasów stanowi zagrożenie dla funkcji ekologicznej, przyrodniczej i środowiskowej. Na mapie oznaczony symbolem A.

- (2) Węzły ekologiczne

- a) dolinno – wodny węzeł ekologiczny, który obejmuje zespół zbiorników wodnych (stawów) w dolinie Małej Bystrzycy

Wysokie walory awifaunistyczne stwarzają podstawę do utworzenia rezerwatu przyrody ptactwa wodnego (występują tu gatunki rzadkie, chronione i zagrożone wyginięciem). Walorem środowiskowym jest korzystne oddziaływanie na stosunki wodne i stosunki wodno – powietrzne siedlisk dolinnych. Łączna powierzchnia 144 ha lustra wody stanowi ważny element hydrosfery gminy. Na mapie oznaczono symbolem B1.

- b) leśny węzeł ekologiczny, to drugi co do wielkości kompleks leśny (Las Adamowski) w gminie (częściowo w gminie Adamów). Wg "Inwentaryzacji przyrodniczej gminy Krzywda" omawiany kompleks leśny o randze lokalnej jest rejonem występowania chronionych i rzadkich gatunków flory i awifauny (na mapie oznaczony symbolem B2).

- (3) obszary łącznikowe to tereny, które w środowisku pełnią rolę różnej rangi kanałów przemieszczania się gatunków, osobników, wód, powietrza atmosferycznego; są to oczywiście tereny uprzywilejowane w komunikacji ekologicznej, przyrodniczej i środowiskowej, gdzie natężenia strumienia powiązań jest większe niż w terenach sąsiadujących, w których również odbywa się różnego typu migracja przyrodnicza.

Są to więc "autostrady", dzięki którym odbywa się wymiana i zasilanie pomiędzy poszczególnymi elementami PSG. Obszary te pełnią ponadto ważną rolę w kontaktowaniu się i przepływie komponentów przyrodniczych z terenami sąsiednimi (zewnętrznymi dla gminy Krzywda).

- a) korytarze ekologiczne – w przypadku gminy Krzywda są to doliny rzeczne; predyspozycje do przepływu fauny i flory oraz elementów abiotycznych w dolinach rzecznych są powszechnie znane i nie wymagają szczegółowych wyjaśnień.

Udokumentowano ponadto w omawianym obszarze ich wysokie – zaklasyfikowane jako regionalne – walory przyrody żywej.

Niekorzystne warunki środowiskowe dla rozwoju wielu funkcji przekształconymi elementami środowiska o dużej naturalnej prężności ekologicznej wynikającej z zasobów wodnych. W gminie wyodrębniono:

- korytarz ekologiczny dolin Małej Bystrzycy i Wilgi z bocznymi dolinkami, którego

rola łącznikowa polega na zapewnieniu związków zewnętrznych (dolina jest "przepływowa" w gminie) i połączeń obszaru węzłowego (A) z leśnym węzłem ekologicznym (B2).

Należy ponadto podkreślić jego bezpośrednią rolę ekologiczną, obszar o tak wybitnej prężności ekologicznej sam jest – podobnie jak obszary węzłowe i węzły ekologiczne – rejonem oddziaływania przyrodniczego na tereny sąsiednie, szczególnie o obniżonym, czy wręcz deficycie ekologicznym. Na mapie oznaczono ten system korytarza symbolem C1.

- korytarz ekologiczny doliny Okrzejki – o mniejszej randze łącznikowej, zaś wyjątkowej roli bezpośrednich wpływów na sąsiadujące z nim tereny rolnicze; ponadto jest obszarem łącznikowym z terenami cennymi przyrodniczo na zewnątrz gminy, w tym dolinę Wisły. Oznaczony na mapie C2.
- b) Sięgacze ekologiczne, czyli obszary łącznikowe mniejszej rangi niż poprzednie. Jednak w wielu wypadkach to jedyne uprzywilejowane trasy przemieszczania się gatunków lub osobników pomiędzy terenami teranmi o większym potencjale i zasobach przyrody.

Często stanowią drogi przemieszczania się elementów środowiska nieożywionego i wówczas spełniają funkcję klimatyczną, hydrograficzną lub łączną. Wyznaczają je pasma zagajników, łąk, zarośli, niewielkich kompleksów leśnych, kęp roślinności śródleśnej.

Na mapie symbolem graficznym oznaczono ich przebieg.

(4) Obszary poza PZG Krzywda

Jakkolwiek nie są to elementy wyodrębnionego systemu przyrodniczego, to stanowią ogniwo struktury przyrodniczej gminy i niejaki "uzupełnienie" przestępne. Oznacza to, że Przyrodniczy Sytem Gminy Krzywda w tych obszarach, których walory przyrodnicze są przeciętne (choć lokalnie "punktowo" mogą być wybitne), a stan i zasoby środowiska geograficznego mocno zróżnicowane: od słabszych, często zdegradowanych (np. Gleby klasy V, VI, odkrywki poeksploatacyjne) od istotnych w skali lokalnej (gleby chronione, oczka wodne, źródła).

Na tych obszarach odbywa się inajntesywniejsze w skali gminy wykorzystywanie walorów i zasobów środowiskowych, przeto są one narażone na największe przekształcenia.

Jednocześnie nie można pominąć ich oddziaływań – w tym często – niekorzystnych na elementy PSG. W perspektywie rozwoju gminy tereny te w dalszym ciągu będą stanowić podstawę rozwoju społeczno – gospodarczego.

Aby mógł on następować w znacznym stopniu należy je zasilić przyrodniczo, zrewaloryzować lub w miarę możliwości stopniowo przywracać utracone walory i zasoby.

Przyrodniczy System Gminy Krzywda łącznie zajmuje około 40% powierzchni, przeto obszary poza systemem stanowią większość. Nie można w polityce przestrzennej gminy je pomijać i nie dostrzegać ich roli funkcjonalno – przyrodniczej.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego tych obszarów muszą więc uwzględniać

rolę sąsiedztwa z PSG, jak i docelowe osiągnięcia poprawy dotychczasowego stanu. To ostatnie oznacza "oddanie" przyrodzie zabranych poprzednio powierzchni pod rozwój np. Rolnictwa.

Ten proces ma najczęściej podłoże ekonomiczne. Jest stymulowany niską opłacalnością wykorzystywania obszarów o niskiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej lub procesami demograficznymi.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę na możliwość pojawienia się nowych funkcji terenu, które będą wynikać ze zmian poza gminą (społeczno – gospodarczych) lub ze względu na trwałą tendencję poprawy atrakcyjności gminy dla inwestowania poprzez zmiany środowiska, krajobrazu lub zasobów przyrody.

Obszary poza PSG Krzywda ze względu na obecny stan zagrożenia przestrzeni przyrodniczej w wyniku dotychczasowego zagospodarowania nie należą do tej samej kategorii terenów.

Wydzielono m. in.

- strefy deficytu potencjału ekologicznego, gdzie funkcja rolnicza spowodowała zupełną utratę naturalnych walorów i krajobrazów. Największy pas agrocenoz ze stosunkowo skoncentrowanym osadnictwem położony jest pomiędzy obszarem węzłowym A i korytarzem ekologicznym doliny Okrzejki C2 (pas Rowiny – Dąbrowa – Zagórze).

Rejon tego typu występuje również na południu gminy w strefie Wola Okrzejska – Gąszcze oraz rejonie Zimnej Wody,

- strefy zasilania ekologicznego z koniecznością ich wzmocnienia.

Ich obecny potencjał to mozaika różnorodnych ekosystemów: leśnych, zaroślowych, łąkowych, bagiennych, wodnych i innych, które poprzedzielane agroekocenozy mają już obecnie wysoki potencjał ekologiczny (choć w rozproszeniu) i prostymi zabiegami może on ulec podwyższeniu przez zwiększenie oddziaływania (zasilania) ekologicznego.

Najważniejszy obszar tego typu zidentyfikowano na zachodzie, w rejonie Huta Dąbrowa – Gołe Łazy – Feliksin.

2.2.2. Kierunki zagospodarowania przestrzennego Przyrodniczego Systemu Gminy Krzywda

W ramach określania zozwoju zrównoważonego gminy sformułowano kierunki ogólne i szczegółowe.

Pierwsze są ogólnymi wytycznymi dla samorządu lokalnego i kolejnych etapów zagospodarowania przestrzennego, w tym docelowej polityki przestrzennej gminy.

Polityka przestrzenna rozumiana jest tu jako skoordynowane działania organów, instytucji i osób posiadających stosunek władczy wobec przestrzeni planistycznej gminy lub pojedynczych aspektów zagospodarowania (np. Lasów, komunikacji, wód).

Odnosi się to do całej powierzchni gminy lub jej fragmentów. Szczegółowe kierunki zagospodarowania przestrzennego odnoszą się do ograniczeń, zakazów lub preferencji w wykorzystaniu poszczególnych elementów struktury przyrodniczej gminy i dotyczą działań służących poprawie środowiska, ochronie najcenniejszych

walorów i zasobów oraz uzyskania możliwości rozwoju (lub jego obecnego wzmocnienia względnie zahamowania).

2.2.2.1. Ustalenie ogólne – dotycząc całej gminy

 Przyrodniczy System Gminy Krzywda jest respektowany podczas wszystkich etapów planowania przestrzennego na terenie gminy; jego granice wyznaczają minimum terenów decydujących obecnie i w przyszłości o warunkach rozwoju – społeczno – gospodarczego i zamieszkiwania. Zabezpieczają funkcjonowanie środowiska przyrodniczego w skali gminy gminy Krzywda, a w niektórych aspektach również terenów sąsiednich.

 Należy pamiętać, że każde uszczuplenie PSG lub lokalizacja funkcji sprzecznych z predyspozycjami środowiskowymi i celami zachowania jakości systemu, będzie oznaczać pogorszenie warunków funkcjonowania przyrody, życia mieszkańców, rozwoju funkcji przyjaznych środowisku (czasami wręcz ich eliminację).

Stopień pogorszenia i czas ujawnienia się niekorzyści zależą będzie od zakresu i agresywności antropopresji.

Najbardziej wrażliwe na przekształcenia są wody i szata roślinna; w ujęciu funkcjonalnym doliny rzeczne i ekosystemy leśne.

(3) Zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać ochronę hydrosfery przed zmianami jakościowymi i ilościowymi. Cieki powierzchniowe są niewielkie koryta w większości wyprostowane, co powoduje, że niewielkie zrzuty i dopływy zanieczyszczeń powodują utratę jakości, a wyprostowanie koryt, przespieszając odpływ, ogranicza zjawisko samooczyszczania wód płynących. Wody podziemne (poza I poziomem czwartorzędowym) na wierzchołkach są skutecznie chronione przed skażeniem (wkładki osadów nieprzepuszczalnych). Przekształcenia ilościowym czyli w praktyce zmniejszania zasobów wodnych dotychczas nie występują; retencja powierzchni już obecnie korzystnie oddziałuje na stosunki wodne. Proponuje ten proces intensyfikować.

(4) W krajobrazach polodowcowych warunki środowiska geograficznego najczęściej predystynują trwałą szatę roślinną; warunki glebowe, ich właściwości edaficzne i warunki powietrzno – wodne odpowiadają zbiorowisko borowym, miejscami lasów mieszanych.

Należy wykorzystywać naturalne warunki do zwiększenia szaty leśnej.

Kierunkowe zwiększenie lesistości gminy powinno być traktowane priorytetowo w zagospodarowaniu przestrzennym.

Jest wiele prawie uprzewilejowanych i wskazywanych do zalesienia obszarów w gminie:

- strefy wododziałowe,
- obszary źródłiskowe,
- tereny zdegradowane i przeznaczone do rekultywacji,
- najslabsze gleby, nieużytki i odłogi,
- obszary monokultur rolniczych,
- obszary szczególnej ochrony i strefy ochrony ujęć wodnych,

- obszary rekultywacji gruntów,
- uzupełnienie ciągłości przyrodniczej stref ekologicznych: korytarzy i pasm ekologicznych,
- wyrównywanie granicy strefy polno – leśnej, czyli likwidacja enklaw, półenklaw.

Docelowa powierzchnia leśna w gminie Krzywda powinna wynosić ok. 30%.

- Naturalnym bogactwem gminy są złoża kruszyw budowlanych; udokumentowane i perspektywiczne złoża piasków budowlanych w niewielkim stopniu kolidują z PSG, częściowo z lasami.

Te kolizje przestrzenne należy rozstrzygnąć na korzyść zasobów przyrodniczych. Zupełnie poza możliwościami przyrodniczymi jest eksploatacja torfów dolinnych (poza budową zbiorników retencyjnych).

- Projektowanie nowej zabudowy zagrodowej, jednorodzinnej lub letniskowej powinno uwzględniać zakaz jej rozpraszania z uwagi na trudności z obsługą komunikacyjną i infrastrukturalną; z punktu widzenia, np. Fauny łownej (tras wędrówkowych) takie ustalenie jest zbyt kategoryczne, a więc taki zakaz powinien uwzględniać dodatkowe uwarunkowania szczególne. Jednak kontynuacja dotychczasowych form osadnictwa będzie korzystna dla przestrzeni przyrodniczej.
- Przebieg nowych tras komunikacyjnych wewnętrznych i transgranicznych musi uwzględniać ochronę walorów i zasobów przyrodniczych PSG; minimalna ochrona ciągłości przyrodniczej systemu wymaga, aby w miarę możliwości urządzenia infrastruktury technicznej projektować w wyznaczonym – o optymalnym przebiegu kanale infrastrukturalnym.

2.2.2.2. Ustalenia szczegółowe – dotyczące Przyrodniczego Systemu Gminy Krzywda

① Leśny obszar węzłowy – A

- ochrona całego kompleksu leśnego ze szczególnym uwzględnieniem funkcji ochronnej obejmującej wydzielenia 69, 68, 70, 71 oraz 79, 78, 77, 76, 75, 74, 73, 72, 71 zgodnie z ustawą o lasach,
- zakaz melioracji odwadniających w obszarze źródłowym cieków bez nazwy (dopływu Małej Bystrzycy),
- zakaz eksploatacji udokumentowanego złoża torfów w dolinie wspomnianego cieków; niebezpieczeństwem dla walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszaru węzłowego jest niekontrolowane pozyskiwanie piasków wydmywanych w lasach chłopskich,
- problemem i zagrożeniem dla ekologicznej roli jest gospodarka leśna w lasach prywatnych, która prowadzi do zubożenia drzewostanów starszych, niedotrzymywania wieku rębności,
- priorytetem gospodarki leśnej powinno być:
  - dążenie do zgodności drzewostanów z siedliskami,

- tworzenie lasów różnowiekowych, wielopiętrowych i różnokierunkowych,
- ochrona występujących tu chronionych i zagrożonych wyginięciem gatunków awifauny,
- możliwe szybkie wyrównanie granicy polno – leśnej – choć mniej korzystne dla funkcji ekologicznej – ma duże znaczenie gospodarcze i społeczne.

Węzły ekologiczne

dolinno – wodny węzeł ekologiczny B1

- utworzenie faunistycznego rezerwatu przyrody "Stawy Radoryskie",
- gospodarka stawowa – w miarę możliwości hodowlanych – powinna uwzględnić i częściowo dostosować gospodarowanie wodą do rocznego cyklu awifauny,
- należy dążyć do podnoszenia poziomu wód dolinnych i wód w korycie Małej Bytrzy (przetamowania), aby utrzymać i zasady zretencjonowane w stawach; kolizja pomiędzy gospodarką hodowlaną w stawach, a łąkarską w dolinie polega na odwadnianiu systemu rowów melioracji podstawowej i szczegółowej łąk nadrzecznych; drenuje to – szczególnie w okresach niskich stanów wód gruntowych – wodę zgromadzoną w stawach.

Leśny węzeł ekologiczny B2

- prawidłowa gospodarka leśna prowadzona jedynie w północnej części węzła (lasy państwowe) powinna być kontynuowana, gdzie do funkcji gospodarczych należy dołączyć również ochronę starodrzewia,
- zachowanie roli ekologicznej, przyrodniczej i krajobrazowej wymaga zakazu dzikiej eksploatacji piasków wydmywanych w lasach prywatnych,
- gospodarka leśna w lasach chłopskich powinna uwzględniać działania, które wzmacniają rolę przyrodniczą:
  - ochrona przed zrębami zupełnymi,
  - ochrona starodrzewia,
  - dotrzymywanie przy wycince klas rębności drzewostanów,
  - cięcia sanitarne i pielęgnacyjne,
  - powiększanie węzła ekologicznego,
- lasy prywatne ze względu na nagromadzenie walorów krajobrazowych i przyrodniczych mogą być przewidziane jako lasy do penetracji w ramach funkcji wypoczynkowej.

Obszary łącznikowe

korytarz ekologiczny doliny Małej Bystrzycy i Wilgi C1

- odtwarzanie roli i funkcji doliny w strukturze przyrodniczej:
  - stopniowe "wygaszanie" funkcji rolniczej i wprowadzenie leśnej roślinności dolinnej zgodnej z wykształconymi siedliskami (łągi, olsy),
  - zakaz nowych melioracji dolinnych,
  - tworzenie warunków do unaturalniania stosunków wodnych: retencja powierzchniowa (np. zbiornik Anielin, oczka wodne w dolinie), budowa zbiorników wodnych (np. stawów hodowlanych) w obszarach zmeliorowanych (to forma rekultywacji wodnej terenów przesuszonych, zdrenowanych), przetamowania koryt,
- zakaz nowej zabudowy w odrębnie doliny

- zakaz tworzenia nowych barier ekologicznych w formie nasypów drogowych, kolejowych,

b) korytarz ekologiczny doliny Okrzejki C2

- ustalenia jak wyżej dotyczące stosunków wodnych, renaturalizacji szaty roślinnej, retencji, zabudowy,
- uwzględnianie konieczności ochrony wynikającej z istnienia strefy źródłiskowej Okrzejki oraz występowania strefy wypływów podboczowych w pasie rowiny – Dąbrowa,

Ⓜ ① sięgacze ekologiczne – zachowanie dotychczasowej funkcji z ewentualnym wzbogaceniem biologicznym sięgaczy leśnych, zaroślowych i dolinkowych.

☎ ① Obszary poza PSG Krzywda

- obowiązują wszystkie ustalenia ogólne,
- strefy deficytu potencjału ekologicznego należy wzmocnić przez:
  - możliwie duże powierzchniowo zalesienia, zakrzaczania i wprowadzenie kęp roślinności „śródpolnej”,
  - rekultywację wodno – leśną ewentualnych wyrobisk poeksploatacyjnych (obszary prognostyczne, udokumentowane złoża piasków),
- strefy zasilania ekologicznego wskazane do wzrostu bioróżnorodności poprzez:
  - ochronę istniejących kompleksów leśnych i rozdrobnionych zagajników nadmierną eksploatacją,
  - dolesienia mozaikowo występujących lasów,
  - preferowanie powstania oczek wodnych,
  - wyłączenie z produkcji rolniczej terenów o niekorzystnych stosunkach wodno – powietrznych w dolinkach i na wierzchowinach; to są rejon (Podosie – Gołe Łazy), które w przyszłości mogą stanowić ważne biocentrum gminnej struktury przyrodniczej.

3. ŚRODOWISKO KULTUROWE

(patrz: mapa- Środowisko kulturowe)

Ustalenia planistyczne związane z ochroną środowiska kulturowego.

W myśl ustawy o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 r. (Dz. U. Nr 10, poz. 48 z 1962 r.) z późniejszymi zmianami oraz ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 415 z 1994 r.) na obszarze gminy ochroną należy objąć materialne i niematerialne zasoby kulturowe.

Opracowanie niniejsze jest studium urbanistycznym kierunków zagospodarowania przestrzennego. Problematyka środowiska kulturowego opracowana jest na podstawie istniejących badań i materiałów pozyskanych od służb konserwatorskich. Dla pełnego rozpoznania problematyki środowiska kulturowego należy opracować odrębne, specjalistyczne (przy udziale historyków sztuki, architektów, etnografów, ekologów) studium ochrony i kształtowania wartości kulturowych (środowiska

kulturowego).

3.1. Zasoby materialne

Strefowanie krajobrazu kulturowego

Opracowano na podstawie materiałów

- *Rejestru zabytków z terenów woj. lubelskiego opublikowanego w Obwieszczeniu Nr1/2000 Lubelskiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 12 września 2000r. - Dz. urz. Woj. Lubelskiego Nr 73 z 15.XII.2000 poz 869,*
- *pracy pt. „Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – woj. siedleckie” Ośrodka Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1988,*
- *białych kart*
- *kart parków,*
- *kart cmentarzy*

uzyskanych w Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Białej Podlaskiej

oraz wizji w terenie ze sfotografowaniem przykładowych obiektów o walorach kulturowych

Na terenie gminy oprócz obiektów objętych ochroną konserwatorską (patrz tabela) Wojewódzki Konserwator Zabytków zaleca zachowanie:

- kapliczek i świątków przydrożnych.

W obszarze kulturowym gminy Krzywda wyznaczone zostały – głównie przez służby konserwatorskie – następujące (wymienione na kolejnych stronach) strefy ochrony konserwatorskiej:

3.1.1. Obszary i obiekty ścisłej ochrony konserwatorskiej, tj. figurujące w rejestrze zabytków d. województwa siedleckiego:

[w nawiasie – aktualny numer rejestru zabytków wg Dziennika Urzędowego Województwa Lubelskiego nr 73 z dnia 15.12.2000r.]:

Krzywda

- dwór i park krajobrazowy, w granicach załączonej mapy (S A/324)

Okrzeja

- kościół parafialny p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła (1790 – 1793), z dekoracją i ruchomościami, drzewostan w odrębnie cmentarza kościelnego (A/577)

Radoryż – Kościelny

- zespół sakralny: kościół p. w. M.B. Częstochowskiej, mur. 1910-1915, plebania, dzwonnica, w granicach zał. mapy (S/462)

Radoryż – Smolany

- park podworski (S A/293)

- dwór, rządówka, park (S A/325)
- zespół podworski: dawny spichlerz, dawna gorzelnia, dawne budynki gospodarcze, dawna kuchnia – oficyna w granicach według zał. mapy (S A/647)

Wola Okrzejska

- zespół podworski: dwie oficyny (jedna nie istnieje), park w granicach według zał. mapy (S A/386)

wg *Białej karty* – mgr Iza Dąbrowska 1998r.:

Oficyna dworska, ob. Muzeum H. Sienkiewicza 1. poł. XIX w., 1965-1966

Budynek powstał prawdopodobnie ok. 1825r. Gruntownie remontowany w roku 1900., 1958 – remont dachu, 1965 – 1966 – remont i adaptowany na muzeum, 1974 – 1975 – remont

Budynek położony w środku wsi, w pozostałościach zespołu dworskiego, przy drodze przez wieś, w położeniu kalenicowym.

Konstrukcja drewniana, zrębowa, obustronnie tynkowana.

Rzut na planie prostokąta, dwutraktowa. W trakcie frontowym na osi sięń po jej obu stronach pary pokoi. W trakcie tylnym, na środku salon, po stronie wschodniej 2 pokoje zachodni pokój, przy którym sięń i komórka.

Bryła parterowa, prostopadłościenna, nakryta dachem czterospadowym.

3.1.2. Obszary i obiekty pośredniej ochrony konserwatorskiej, figurujące w ewidencji zabytków d. woj. siedleckiego (wg pracy pt. „Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – woj. siedleckie” Ośrodka Dokumentacji Zabytków, Warszawa, 1988)

Anielin

- Zespół dworski, wł. Gminny Zespół Ekonomiczno - Administracyjny Szkół:
  - a) dwór, ob. szkoła podstawowa, mur., pocz. XX,
  - b) spichlerz, mur., pocz. XX,
  - c) park krajobrazowy, poł. XIX.

Budki

- Dom nr 8, wł. Sabina Szybulska, drewn., k. XIX.
- Dom nr 14, drewn., k. XIX.
- Dom nr 16, drewn. Pocz. XX.
- Dom nr 18, wł. Józefa Filipek, drewn., ok. 1914.
- Dom nr 19, wł. Genowefa Asman, drewn., ok. 1922.
- Dom nr 20, drewn., k. XIX.
- Dom nr 23, drewn., k. XIX.
- Dom nr 29, drewn., k. XIX.
- Dom nr 48, wł. W. Sowa, drewn., XIX/XX.

Cisownik

- Dom nr 33, wł. Władysław Osiał, drewn., ok. 1916.
- Dom nr 48, wł. Genowefa Pawlak, drewn., ok. 1905.
- Dom nr 54, wł. Bronisław Wonda, drewn., ok. 1910.
- Dom nr 55, wł. Marianna Wonda, drewn., k. XIX.
- Dom nr 62, drewn., k. XIX.

Drożdżak

- Zagroda nr 33, wł. Bolesław Adamski:
  - a) dom, drewn., 1918.
  - b) stodoła, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 34, wł. Marianna Sitorska, drewn., ok. 1918.
- Dom nr 61, wł. Władysław Kulikowski, drewn., ok. 1920.

Fiukówka

- Dom nr 41, wł. Władysław Skwarek, drewn., ok. 1885.

Huta – Dąbrowa

- Zespół huta szkła, ob. Huta Szkła Gospodarczego:
  - a) hala główna, mur. Pocz. XX,
  - b) warsztat mechaniczny, mur., pocz. XX,
  - c) budynek działu zdobniczego, mur., l. 20 XX.

Huta Radoryska

- Dom nr 6, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 26, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 28, wł. Jan Markiewicz, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 32, wł. Stanisław Mroczek, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 38, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 45, wł. Katarzyna Witkowska, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 56, wł. Mieczysław Kępka, drewn., ok. 1923.

Kasyldów

- Dom nr 9, drewn., k. XIX.
- Dom nr 21, wł. Marianna Bogun, drewn., k. XIX.

Kozuchówka

- Dom nr 19, wł. B. Sowa, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 60, wł. F. Ryśkowski, drewn., l. 30 XX.

Krzywda

- Zespół dworca kolejowego:
  - a) dworzec, mur., ok. 1870.
  - b) wieża ciśnień, mur., ok. 1870.
  - c) magazyn składowy, mur., pocz. XX.
- Zespół dworski, wł. UG:
  - a) dwór, ob. UG, mur., ok. 1880.
  - b) budynek gospodarczy, mur., k. XIX.
  - c) Park krajobrazowy, k. XIX.
- Zagroda nr 13, wł. Eugeniusz Kot:
  - a) dom, drewn. k. XIX.
  - b) obora, drewn., pocz. XX.
  - c) chlew, drewn., pocz. XX.
  - d) spichlerz, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 1, drewn., k. XIX.
- Dom nr 30, wł. Stanisław Kulpa, drewn., ok. 1910.
- Dom nr 53, wł. Zofia Kot, drewn., ok. 1912.
- Dom nr 93, wł. Marianna Strzyżewska, drewn., ok. 1918.
- Dom nr 94, wł. Helena Kachniaż, drewn., ok. 1926.
- Dom nr 190, wł. T Szydłowska, drewn., ok. 1928.

- Dom nr 191, drewn., 1. 30 XX.

Laski

- Dom nr 17, wł. Anna Kwas, drewn., ok. 1880.
- Dom nr 32, wł. Jan Matyjszek drewn., ok. 1912.

Okrzeja

- Zespół kościoła par. pw. św. Piotra i Pawła:
  - a) kościół, mur., 1790 – 1793, restaur. 1939.
  - b) dzwonnica, mur., k. XIX.

ul. Jedności

- Dom nr 1, wł. Józef Ochnik, drewn., ok. 1919.
- Dom nr 10, wł. Mieczysław Kopa, drewn., k. XIX.

ul. Kościuszki

- Dom nr 1, wł. Rozalia Siedlczyńska, drewn., ok. XIX.
- Dom nr 6, drewn., pocz. XX.

ul. Krótka

- Dom nr 3, drewn., ok. 1902.
- Dom nr 37, wł. Józef Janeczek, drewn., ok. 1916.

ul. 22 Lipca

- Dom nr 5, drewn., k. XIX.
- Dom nr 30, wł. Helena Michalak, drewn., ok. 1911.
- Dom nr 33, wł. Jerzy Ochalski, drewn., pocz. XX.

ul. Partyzantów

- Dom nr 1, wł. Marianna Janowiec, drewn., pocz. XX.

ul. Sienkiewicza

- Dom nr 2, wł. M. Janeczek, drewn., ok. 1910.
- Wiatrak Koźlak, wł. Marian Wojtasiewicz, drewn., pocz. XX.
- Spichlerz w zagrodzie nr 7, wł. S. Ochnik, drewn., pocz. XX.

Podosie

- Dom nr 19, wł. Gabriela Pietrzak, drewn., ok. 1904.
- Dom nr 23, wł. Władysław Pietrzak, drewn., ok. 1904.

Radoryż Kościelny

- Kościół par. pw. M.B. Częstochowskiej, mur., 1910 – 1915.
- Dom nr 22, drewn., k. XIX.
- Dom nr 27, drewn., k. XIX.
- Dom nr 47, wł. Kazimierz Kot, drewn., k. XIX.
- Dom nr 74, drewn., k. XIX.
- Dom nr 84, wł. Adela Kazana, drewn., ok. 1918.

Radoryż Smolany

- Zespół dworski, wł. ZSR:
  - a) dwór mur., ok. poł. XIX, przebud. Pocz. XX,
  - b) rządcówka, drewn., poł. XIX,
  - c) oficyna, ob. dom mieszkalny, mur., XIX/XX,
  - d) obora I, mur., ok. poł. XIX,
  - e) obora II, mur., ok. poł. XIX,
  - f) stodoła, mur., drewn., pocz. XX,
  - g) gorzelnia, ob. magazyn zbożowy, mur., XIX/XX,
  - h) park krajobrazowy, poł. XIX.

Ruda

- Dom nr 32, wł. J. Siejko, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 41, wł. T.Oskroba, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 46, wł. T. Górowski, drewn., 1. 30 XX.

Stary Patok

- Dom nr 24, wł. Rozalia Szewczak, drewn., ok. 1910.

Szczałb

- Dom nr 3, wł. Stanisław Józwick, drewn., ok. 1905.
- Dom nr 5, wł. H. Kopyś, drewn., ok. 1920.
- Dom nr 18, wł. S. Kłusek, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 23, wł. A. Kłusek, drewn., 1. 20 XX.
- Dom nr 27, wł. G. Józwick, drewn., 1. 30 XX.

Teodorów

- Dom nr 3, wł. Marianna Koślac, drewn., ok. 1910.

Wola Okrzejska

- Zespół dworski:
  - a) dwór, ob. Muzeum Henryka Sienkiewicza, drewn., 1 poł. XIX, restaur.: 1962, 1965 – 1966 i 1974,
  - b) chlew, wł. Jerzy Sałacki, mur., ok. 1900,
  - c) spichlerz, ob. magazyn GS, mur., ok. 1900,
  - d) park krajobrazowy, 1 poł. XIX.
- Dom nr 2, wł. Julianna Gołoz, drewn., ok. 1922.
- Dom nr 33, wł. H. Jędrych, drewn., pocz. XX.
- Dom nr 40, wł. Stanisław Kardas, drewn., ok. 1910.
- Dom nr 44, wł. Stanisław Matyjasek, drewn., ok. 1917.

3.1.3. Obszary i obiekty wartościowe kulturowo nie ujęte rejestrem i ewidencją (dane z „białych kart”)

(poza wymienionymi w innych kategoriach ochrony):

Wola Okrzejska 106 (taka nazwa figuruje na karcie ewidencji)

- Magazyn zbożowy, ob. młyn elektryczny, 1900r., wł. Kazimierz Warowny.
Autor karty: mgr Iza Dąbrowska 1998r.

3.1.4. Zabytkowe cmentarze figurujące w „Kartach cmentarzy”

Huta Dąbrowa

- cmentarz parafialny, data założenia 1934, czynny, czym. -kat., zagrożeń brak
Autor: B. Biardzka, 14 V 1982 (cmentarza nie można zlokalizować na mapie.)

Okrzeja

- cmentarz rzym. -kat. parafii Okrzeja, założony VIII 1806, czynny, zagrożeń brak.
Autor: B. Kwiatkowski, 15 XII 1982

Radoryż Kościelny

- cmentarz parafialny, rzym. -kat. założony pocz. XIX w., czynny, zagrożenia: zniszczenie najstarszych nagrobków
Autor: brak, 1998

Szczałb

- cmentarz parafialny, założony 1946, rzym. -kat., czynny, zagrożenia brak.

Autor: brak, X 1996

3.1.5. Zabytkowe parki figurujące w „Ewidencji parków zabytkowych”

Krzywda

- Park Krzywda woj. Siedlce, autor ewidencji: Cezary Ostas, Mirosław Starczewski, rok opracowania 1993

Metryczka założenia przestrzennego

Park podworski, Krzywda, czas powstania kon. XIX w.

Rejestr parku A-324 z dnia 29.12.1993

Użytkownik: UG Krzywda

Autor: C. Ostas, M. Starczewski, XI 1993

Wola Okrzejska (taka nazwa figuruje na karcie ewidencji)

- Park przy Muzeum H. Sienkiewicza, czas powstania XVII w.

Autorzy: mgr inż. Jadwiga Sokalska, technik Elżbieta Rudnik, mgr Hanna Orzechowska, Warszawa, grudzień 1979

Metryczka parku – ogrodu

Autor: J. Sokalska, XII 1979

Radoryż – Smolany

- Park Radoryż – Smolany, czas powstania 1552

Autorzy: Dominik Fijałkowski, Mieczysław Kseniuk, 1974

Metryczka parku – ogrodu

Ewidencja parku w Radoryżu – Smolanym II

Autor: Romuald Wojewoda, Warszawa, 1982

Metryczka parku – ogrodu

Park szkolny, czas założenia I poł. XIX w. lub II poł. XIX w.

Autor: R. Wojewoda, 6 IX 1982

3.1.6. Obszary obserwacji archeologicznej:

Na podstawie materiałów konserwatorskich udostępnionych przez Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków w Lublinie – Delegatura w Białej Podlaskiej, dotyczących stanowisk archeologicznych na terenie miasta i gminy Krzywda.

Uwaga: Badania AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) nie objęły całego obszaru gminy Krzywda. Mapa pokazuje stanowiska archeologiczne odkryte podczas tych badań. Na pozostałym obszarze należy uzupełnić badania AZP.

Stanowiska archeologiczne na obszarze gminy Krzywda

- 1) **Okrzeja st. 1** grodzisko?: wczesne średniowiecze
ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze (XI-XII w.)
osada: wcz. średn. - późne średn. (XII/XIII-XVI w.)
zamek obronny: okres nowożytny (XVII w.?)
- ① **Wola Okrzejska st 9** ślad osadnictwa: młodszy okres przedrzymski – okres rzymski? (kultura przeworska?)
ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze (XI-XII w.)

- ślady osadnictwa: okres nowożytny (XVI-XVII w.)
- **Okrzeja st. 8** osada: okres nowożytny (XVII-XIX w.)
  - **Okrzeja st. 2** osada: wczesne średniowiecze
osada: późne średn. – okres nowoż. (XV-XVI w.)
  - **Wola Okrzejska st. 8** osada: wczesna epoka żelaza (kult. łużycka/grobów kloszowych osada: wczesne średniowiecze (XVII-XVIII w.)
  - **Wola Okrzejska st. 7** ślady osadnictwa: okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
  - **Okrzeja st. 3** osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVIII w.)
  - **Okrzeja st. 4** osada: wczesne średniowiecze
osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVIII w.)
  - **Okrzeja st. 6** ślady osadnictwa: późne średniowiecze – okres nowożytny (XV-XVIII w.)
  - **Okrzeja st. 5** osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVIII w.)
  - **Okrzeja st. 7** osada: okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
  - **Wola Okrzejska st. 1** ślad osadnictwa: wczesna epoka brązu
ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
osada: okres nowożytny (XVI-XVII w.)
  - **Wola Okrzejska st. 2** ślad osadnictwa: epoka brązu – wczesna epoka żelaza (kultura łużycka)
ślady osadnictwa: okres nowożytny (XV/XVI-XVII w.)
  - **Wola Okrzejska st. 6** ślady osadnictwa: okres nowożytny (XVI-XVIII w.)
  - **Wola Okrzejska st. 5** ślad osadnictwa: starożytność
osada: późne średn. - okres nowoż. (XV/XVI-XVIII w.)
  - **Wola Okrzejska st. 3** osada: okres nowożytny (XVI – XVII w.)
  - **Wola Okrzejska st. 4** osada: późne średn. - okres nowoż. (XV-XVI w.)
  - **Okrzeja st. 9** osada: okres nowożytny (XVIII w.)
  - **Gołe Łazy st. 1** ślad osadnictwa: starożytność
osada: okres nowożytny
  - **Gołe Łazy st. 2** ślad osadnictwa: epoka brązu (kultura łużycka)
osada: okres nowożytny (XVIII w.)
  - **Gołe Łazy st. 4** ślad osadnictwa: wczesne średniowiecze
ślad osadnictwa: późne średniowiecze
osada: okres nowożytny
  - **Gołe Łazy st. 5** ślad osadnictwa: epoka kamienia – wcz. epoka żelaza
osada: okres nowożytny
  - **Gołe Łazy st. 6** osada: okres nowożytny (XVI-XVII w.)
osada: okres nowożytny
  - **Gołe Łazy st. 9** osada: późne średniowiecze
osada: okres nowożytny (XVIII w.)
  - **Gołe Łazy st. 8** osada: okres nowożytny
  - **Gołe Łazy st. 7** osada: okres nowożytny
  - **Gołe Łazy st. 3** osada: okres nowożytny
  - **Krzywda st. 4** ślad osadnictwa: średniowiecze (XIII-XVI w.)
ślad osadnictwa: okres nowożytny
  - 29) **Krzywda st. 3** ślad osadnictwa: późne średniowiecze (XVI-XV w.)
  - 30) **Krzywda st. 2** ślad osadnictwa: epoka kamienia – epoka brązu
  - 31) **Krzywda st. 1** ślady osadnictwa: późne średniowiecze (XIII-XV w.)

3.2. WALORYZACJA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

3.2.1. Strefy ochrony krajobrazowej, dominauty:

Charakterystyczną cechą krajobrazu gminy Krzywdą jest małe zróżnicowanie wysokości terenu i bogata sieć cieków wodnych (rzeczek i kanałów) z licznymi założonymi na nich stawami – przy niezbyt dużej lesistości obszaru. Jest to więc krajobraz zasadniczo rolniczy, z siecią osiedleńczą rozbudowaną wzdłuż dróg.

Przeważa typ wsi ulicówki, nieraz z koloniami tworzącymi enklawy zabudowy rozproszonej.

- Interesujący wyjątek stanowi układ wsi Okrzeja – o charakterze planu miejskiego z rynkiem, przy którym zlokalizowany jest zespół sakralny z dominującą bryłą kościoła.

Regularna sieć ulic tworzy kwartały zabudowy stosunkowo zwartej, wśród której znajdują się liczne przekłady zabytkowych domów drewnianych (ewidencja zabytków wymienia 14 obiektów).

W planie czytelne są ukośnie prowadzone drogi zbiegające się w rejonie kościoła (ulica stanowi w kierunku południowo – wschodnim oś widokową pomiędzy rynkiem i zespołem kościelnym, a usytuowanym przy niej zabytkowym cmentarzem z historycznymi nagrobkami i dalej w kierunku miejsca zwanego "Kopiec Sienkiewicza").

- Droga w kierunku północno – wschodnim prowadzi przez dolinę Okrzejki i wzdłuż zbudowanych na niej stawów – do zespołu podworskiego w Woli Okrzejskiej, gdzie mieści się obecnie najważniejsza (o randze ponadregionalnej) dominanta kulturowa tego obszaru – muzeum Henryka Sienkiewicza.

Obszar pomiędzy Okrzeją i Wolą Okrzejską (łącznie z tymi wsiami) położony wzdłuż Okrzejki ze stawami i licznymi kanałami nasycony jest licznymi stanowiskami archeologicznymi.

- Drugim – szczególnie interesującym ze względów kulturowych jest rozległy obszar rozciągający się pomiędzy wsią Radoryż Smolany, a Krzywdą.

Obejmuje on dolinę Małej Bystrzycy i zespoły stawów z nią związanych. Nad stawami tymi usytuowany jest obszarowo największy zespół podworski z parkiem krajobrazowym (obecnie ma tu swoją siedzibę zespół szkół).

Droga na grobli nad stawami prowadzi do Starej Wsi – części Radoryża Kościelnego. Znajduje się tu zabytkowy zespół kościelny, cmentarz i kilka obiektów interesującej zabudowy drewnianej.

Kontynuacja tego obszaru – to rozciągające się wzdłuż Małej Bystrzycy i równoległego z nią kanału łęgi porośnięte trzciną, dochodzące do Krzywdy – głównego ośrodka gminy.

Wieś Krzywda rozplanowana jest dwu środkowo, prostopadłe do doliny rzeczki – po obu jej brzegach. Siedziba Urzędu Gminy mieści się w zabytkowym dworze otoczonym parkiem – na północ od rzeki.

Część południowa wsi rozciąga się w kierunku torów kolejowych, przy których usytuowany jest zespół dworca kolejowego z charakterystyczną wieżą ciśnień stanowiącą wyraźną dominantę przestrzenną.

Lasy otaczające ten fragment wsi stanowią ramę rozległego pasma krajobrazowego ciągnącego się wzdłuż Małej Bystrzycy i stawów od Radoryża Smolanego.

- Wsie Kożuchówka i Ruda "flankują" obszar krajobrazu kulturowo leśnego. Pomiędzy nimi, w środku obszaru znajduje się zabytkowy zespół dworski Anielin. Położony jest on w pewnym oddaleniu od wsi, oddzielony od nich lasami, z otwartym widokiem na pobliski staw na Małej Bystrzycy (w miejscu, gdzie jej koryto zmienia kierunek pod kątem prostym z północnego na wschodni).

Obszar ten mógłby stanowić trzy odrębne, prawie kameralne enklawy krajobrazowe – jednak charakterystyczne położenie Anielina tworzy zwornik spinający obie wsie.

3.2.2. Wsie o krajobrazie kulturowym

Sieć osiedleńcza gminy rozbudowana jest wzdłuż rozczłonkowanego układu dróg. Dlatego przeważającym typem wsi jest ulicówki, nieraz zkoloniami tworzącymi enklawy zabudowy rozproszonej. Są to wsie długie, obudowujące drogi jednym pasem siedlisk. Usytuowane wzdłuż dróg głównych charakteryzują się zabudową nowszą (z wyjątkiem Okrzei). Bardziej zabytkowy charakter mają wsie przy drogach lokalnych.

- Największe nasycenie zabudowy zabytkowej występuje we wsiach w środku obszaru gminy – tj. na terenie wokół mokrych łąk na zachód od zespołu stawów radoryskich. Są to: Budki (9 zabytkowych domów drewnianych), Huta Radoryska (7 zabytkowych domów drewnianych) oraz położony skrajnie do tego obszaru Drożdżak (2 zabytkowe domy i jedna zagroda).

Zabytkowy charakter ma również wieś Szczałb (5 zabytkowych domów drewnianych), położona na skraju gminy, oddzielona od niej dużymi terenami leśnymi.

- Odrębny obszar ochrony kulturowej stanowi zespół zabytkowej huty szkła w Hucie Dąbrowie, nie obejmuje on jednak większego terenu – zamyka się w strefie pośredniej ochrony konserwatorskiej (w ewidencji zabytków).

3.2.3. Obszary dopuszczalnych przekształceń

Poza wymienionymi powyżej obszarami – pozostała część terenu gminy (pod względem ochrony wartości kulturowych) stanowi obszar, na którym zasadniczo dopuszczalne są przekształcenia przestrzenne. Przy którym zasadniczo dopuszczalne są przekształcenia przestrzenne. Przy opracowywaniu planów jednak należy uwzględnić

występujące występujące na nim punktowe obiekty zabytkowe, w tym również zasoby archeologiczne. Zasady zagospodarowania tych obszarów podano w punkcie 5.4.5.

3.3. OBSZARY PROPONOWANE DO OBJĘCIA OPRACOWANIAM I PLANISTYCZNYMI ZE WZGLĘDU NA ZALECANĄ OCHRONĘ WALORÓW KULTUROWYCH:

- Obszar wsi Krzywda – od zespołu pałacowo – parkowego z przekroczeniem doliny Małej Bystrzycy i lasem w jej północno – wschodnim fragmencie – po linię lasu za zespołem stacji kolejowej;
- Obszar pomiędzy Radoryżem Smolanym, a Radoryżem Kościelnym – Starą Wsią obejmujący zespół parkowo – pałacowy w Radoryżu Smolanym, stawy rozciągające się wzdłuż Małej Bystrzycy, Starą Wieś z zespołem kościelnym i cmentarzem;
- Obszar wsi Okrzeja z godnym zachowania układem ulic, zespołem kościelnym, cmentarzem, doliną Okrzejki oraz położonymi na północny – wschód stawami. Jest to teren licznego występowania stanowisk archeologicznych;
- Obszar wsi Wola Okrzejska rozciągającej się wzdłuż Okrzejki – od zespołu parkowo – pałacowego z muzeum H. Sienkiewicza do końca zabudowań;
- Obszar wsi Ruda od linii lasu na zachód od wsi wraz z obrzeżającą ją od południa doliną Małej Bystrzycy ze stawem.

Ponadto w planach zagospodarowania wsi:

- Anielin – należy uwzględnić lokalizację zespołu dworsko – parkowego;
- Budki, Cisownik, Drożdżak, Huta Radoryska, Szczalb – występującą na nich terenie zabytkową zabudowę drewnianą;
- Huta Dąbrowa – znajdujący się tu zespół huty szkła.

3.4. OGÓLNE ZAŁOŻENIA OCHRONY WARTOŚCI KULTUROWYCH W POSZCZEGÓLNYCH STREFACH KRAJOBRAZU KULTUROWEGO:

3.4.1. Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków (tj. Podlegające bezpośredniej ochronie konserwatorskiej – patrz punkt 5.1.1.).

Muszą być wprowadzone do wszelkich miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obiekty te powinny być zachowane w swojej pierwotnej formie zewnętrznej i wewnętrznej.

Wszelkie zmiany zagospodarowania (w tym również wtórne podziały działek) oraz prace inwestycyjne i remontowe prowadzone przy obiekcie lub w odrębnym obszarze ochrony konserwatorskiej wymagają określenia odrębnych warunków konserwatorskich. Wyżej wymienione prace podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Oddziałem Służby Ochrony

Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej.

Dotyczy to również otoczenia obiektów i obszarów podlegających ścisłej ochronie konserwatorskiej. Przekształcenia otoczenia są dopuszczalne przy zachowaniu generalnej zasady "nie szkodenia zabytkowi", tzn. ochrony zabytków i widoków (ekspozycji, panoram) z nich i na nie.

Poszczególne zabytki objęte bezpośrednią ochroną konserwatorską (jak w pkt. 5.1.1.) należy uwzględnić w polityce przestrzennej gminy, dążąc do nadania im funkcji najstosowniejszej do eksponowania walorów kulturowych.

3.4.2. Obiekty figurujące w ewidencji zabytków i obszary ich ochrony (patrz rozdz. 5.1.2.).

Powinny być wprowadzone do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obiekty te są objęte ochroną konserwatorską w zakresie wyglądu zewnętrznego i kompozycji przestrzennej.

Wszelkie zmiany zagospodarowania terenu oraz prace prowadzone przy obiekcie (w tym również rozbiórki) wymagają określenia odrębnych warunków konserwatorskich. Wszelka działalność inwestycyjna podlega opiniowaniu przez Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej.

Opinii takiej podlegają również przekształcenia bezpośredniego otoczenia tych obiektów.

3.4.3. Obszary obserwacji archeologicznej (patrz pkt. 5.1.6.)

Są to obszary występowania dużego nasycenia stanowisk archeologicznych (wyznaczane przez służby archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków).

W odrębnie tych obszarów zamierzenia inwestycyjne, m. in. Związane z budową obiektów kubaturowych, inwestycje liniowe oraz inne, związane z pracami ziemnymi i przekształceniem naturalnego ukształtowania terenu (np. melioracje, niwelacje, budowy zbiorników wodnych) – muszą być zgłaszane do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej – na etapie wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w celu uzyskania warunków i wytycznych konserwatorskich dla przedmiotowych inwestycji.

Powyższe zalecenie dotyczy także związanych z inwestycjami – wszelkich prac ziemnych prowadzonych na terenie lub w bezpośrednim sąsiedztwie stanowisk archeologicznych (zaznaczonych na mapie) i wymienionych w punkcie 5.1.6. W przypadku prowadzenia sieci liniowych infrastruktury technicznej, związanych z pracami ziemnymi (drogi, wodociągi, gazociągi, linie telekomunikacyjne, melioracje, itd.) niezbędne jest uwzględnienie nadzoru archeologicznego.

Na obszarach charakteryzujących się dużym nasyceniem śladów, osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego, obowiązuje konieczność niezwłocznego zawiadomienia Zarządu Gminy i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej o znalezieniu przedmiotów posiadających cechy zabytku (np. naczynia ceramiczne, szklane, kafle, narzędzia z kamienia i metalu), fragmenty murów ujawnionych w czasie prowadzenia robót ziemnych i budowlanych (zgodnie z art. 22. ustawy o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 r. Z późniejszymi zmianami). Osoby znajdujące te przedmioty zobowiązane są zabezpieczyć odkryty przedmiot i wstrzymać wszelkie roboty mogące go uszkodzić lub zniszczyć do czasu wydania odpowiednich zarządzeń przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej.

3.4.4. Strefa ochrony kulturowo – krajobrazowej (patrz pkt. 5.2.)

Propozycją "Studium..." jest objęcie większości opisanych wyżej, istniejących na terenie gminy układów wsi (patrz rys. "Studium...") o wyraźnie zarysowanej tożsamości kulturowej, harmonijnie wpisanej w naturalny krajobraz – ochroną jako strefy kulturowo – krajobrazowej. W celu zachowania i podkreślenia tożsamości kulturowej tejże strefy należy:

- zachować istniejące obszary zabudowy wsi.
- zachować istniejącą wartościową zabudowę wraz z jej otoczeniem (układ działek, sposób ich zagospodarowania, istniejącą zielenią).
- zachować istniejącą małą architekturę – kapliczek, krzyży i świątków przydrożnych.
- Ustanowić lokalne (gminne) wytyczne dotyczące form architektonicznych nowej zabudowy.

Wytyczne te powinny być wprowadzone do ustaleń planów miejscowych (w ramach wymogów art. 10. Ust. 4, 6 i 8 ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z 1994 r. Z późniejszymi zmianami).

W wytycznych opracowanych w wyniku odrębnych badań form zabudowy zabytkowej i wartościowej kulturowo na obszarze gminy – należy ustalić przede wszystkim:

- ogólną zasadę kształtowania zabudowy w harmonii z tradycyjnym krajobrazem kulturowym gminy.
- Niedopuszczenie do powstawania architektury bezstylowej (tzw. "nowoczesnej" lub pseudo "dworkowej" i pseudo "barokowej") duchowo obcej tradycji regionu. Jest to też ogólny kierunek polityki przestrzennej państw Unii Europejskiej, odnoszący się do zachowania dziedzictwa i tożsamości kulturowej obszarów tych państw. Jedną z wytycznych Komisji Unii Europejskiej zawartych w tzw. "Zielonej Karcie" Unii wydanej w Brukseli w 1990 r., jak też w "Nowej Karcie Ateńskiej" z 1998 r.

Wytyczne opracowane na specjalne zlecenie w oparciu o szczegółowe rozpoznanie tradycyjnej architektury tego obszaru – powinny dotyczyć w zasadzie każdej wsi indywidualnie i określać nawiązujące do tradycji miejsca zasady:

- lokalizacja siedliska;
- sytuowanie budynków na działce;

- ich wysokości brył, gabarytów – skali;
- harmonijnej formy dachu
- kształtu otworów okiennych i drzwiowych;
- detali architektonicznych;
- materiałów elewacyjnych;
- ogrodzeń – płotów, bram (szczególnie ważne w chwili obecnej, gdy nasz region dosłownie "zalewany" jest "pseudo – płotami" z wylewanych segmentów betonowych o estetyce cmentarnej);
- małej architektury wsi (studnie, kapliczki, krzyże, oświetlenie).

3.4.5. Obszary dopuszczalnych przekształceń (patrz pkt. 5.2.3.)

Należy zachować relikty zabudowy drewnianej (historycznej). Na rozległych obszarach gminy poza wyznaczonymi strefami ochronnymi zasady kształtowania zabudowy mogą być mniej rygorystyczne.

Istotne jednak jest uwzględnienie zasady harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego. Ewentualne nowe inwestycje mogące zakłócić harmonię, muszą być lokalizowane w miejscach nie eksponowanych, a w ich zagospodarowaniu należy uwzględnić sposób wpisania w otaczający pejzaż (np. obsadzenie komponowaną zielenią).

3.5. NIEMATERIALNE WARTOŚCI KULTUROWE:

Szczególną wartością niematerialną jest tradycja sienkiewiczowska związana z Wolą Okrzejską. Istniejące tu muzeum stanowi najsilniejszą dominantę kulturową (w sensie siły oddziaływania). Jest to potencjalny czynnik rozwoju kultury i turystyki. Z tym należy też wiązać promocję gminy.

Należy również chronić wszelkie przejawy działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałe tradycje obrzędowe, plastyczne, rękodzielnicze, rzemieślnicze, ewentualnie strój ludowy oraz współczesne formy kontynuacji tradycji lokalnych.

W tym celu należy zapewnić możliwość rozwijania działalności znajdujących się na terenie gminy twórców ludowych poprzez urządzanie przeglądów, festiwali i innych zorganizowanych form promocji kultury oraz popieranie inicjatyw istniejących tu instytucji kulturotwórczych.

3.6. NOWA ZABUDOWA:

W celu zachowania i podkreślenia tożsamości kulturowej obszaru i ochrony krajobrazu kulturowego wsi, często charakteryzującego się specyficznym stylem budownictwa ludowego, wskazane jest ustanawianie lokalnych wytycznych dotyczących form architektonicznych nowej zabudowy. Wytyczne te powinny być sporządzone w wyniku opracowania odrębnego, specjalistycznego (przy udziale historyków sztuki, architektów, etnografów, ekologów) studium ochrony i kształtowania wartości kulturowych (środowiska kulturowego) i wprowadzane jako ustalenia do planów miejscowych.

W wytycznych należy uwzględnić przede wszystkim ogólne zasady kształtowania nowej zabudowy w harmonii z historyczną, tradycyjną zabudową oraz tradycyjnym krajobrazem kulturowym; niedopuszczanie do powstawania architektury kulturowo bezstylowej, duchowo obcej miejscu i tradycji regionu.

Wytyczne dotyczące wsi – opracowane w oparciu o szczegółowe rozpoznanie tradycyjnej architektury lokalnej – powinny dotyczyć w zasadzie każdej wsi indywidualnie lub ich charakterystycznych typów.

Zakłada się, że wytyczne jw. będą dotyczyć przede wszystkim wsi starych o tradycyjnej bazie osadniczej, a zwłaszcza rejonów o zachowanych wątkach zabudowy tradycyjnej. Rejony, w których dominują nowe siedliska można traktować mniej rygorystycznie pod warunkiem, że nie będą zakłócały krajobrazu miejsca (np. będą mniej eksponowane, przesłonięte zielenią, itp.).

4. STRUKTURA TERENU

4.1. OGÓLNE KIERUNKI ROZWOJU GMINY

Uwzględniając rolę i funkcje gminy wynikające ze "Strategii rozwoju Województwa Lubelskiego" (zatwierdzonej Uchwałą Sejmiku Woj. Lubelskiego nr XXII/265/2000r.) oraz "Programu wojewódzkiego Województwa Lubelskiego 2001-2002", należy się liczyć z następującymi kierunkami rozwoju gminy Krzywda:

- wielofunkcyjnym rozwojem wsi z modernizacją rolnictwa i terenów wiejskich, gdzie wskazywany jest rozwój rolnictwa ekologicznego na terenach prawnie chronionych, bądź przewidywanych do objęcia ochroną prawną (gmina Krzywda leży w północnym obszarze rolniczym Woj. Lubelskiego, w rejonie parczwsko – radzyńsko – łukowskim)
- rozwojem leśnictwa, a co za tym idzie poprawą ekologiczną środowiska;
- rozwojem funkcji turystyki i rekreacji w oparciu o wyjątkowe walory przyrodnicze i kulturowe gminy, ze szczególnym uwzględnieniem zachowania drożności korytarzy ekologicznych oraz różnorodności biologicznej tych obszarów.

Równoległe z głównymi kierunkami rozwoju gminy należy dążyć do:

- podniesienia atrakcyjności gminy jako miejsca zamieszkania, pracy i rekreacji, ze szczególnym uwzględnieniem podniesienia rangi ośrodka gminnego z możliwością uzyskania funkcji miejskich;
- rozwoju i poprawy powiązań komunikacyjnych w oparciu o zelektryzowaną linię kolejową relacji Dęblin – Łuków – Terespol, z możliwością rozwoju współpracy zagranicznej z Białorusią (wymiana gospodarcza, eksport płodów rolnych, eksport produktów finalnych lokalnego przemysłu);
- rozwoju powiatowych i gminnych układów komunikacyjnych (doprowadzenia dróg do wymaganych standardów, modernizacji, poprawy bezpieczeństwa ruchu, zwiększenia gęstości sieci dróg twardych), a co za tym idzie – lepszej integracji z regionem. Na uwagę zasługuje wskazywana w planie województwa realizacja drogi relacji Stoczek Łukowski – Krzywda – Wojcieszków – Radzyń Podlaski.

- Zapewnienia odpowiednich walorów architektury nowej i przekształconej zabudowy zwłaszcza w obszarach najbardziej atrakcyjnych – strefie "A" – samej Krzywdy, oraz "B1" – Radoryż Smolany, "B2"- Kozuchówka – Anielin, "B3"- Okrzeja – Wola Okrzejska, "B4"- Szczalb.

Uwzględniając wskazane kierunki rozwoju gminy i duży ich potencjał – można liczyć na istotny jej rozwój w przyszłości.

Obecna polityka przestrzenna gminy powinna wskazać te potencjały, chronić je przed degradacją i w miarę potrzeby rozwijać.

4.2. KIERUNKI ROZWOJU FUNKCJI ROLNICZYCH

Przyjmując kierunki rozwoju gminy wynikające ze strategii regionalnej oraz z projektu planu zagospodarowania przestrzennego woj. Lubelskiego, jak również doceniając nieduży potencjał gminy w tym zakresie (ok. 37% pow. Gminy – to gleby III i IV kl.) zakłada się, że gospodarka rolna w szczególności powinna być objęta ochroną i rozwijać się jakościowo.

W szczególności w kategoriach gospodarczych – wskazana jest:

- poprawa efektywności sektora rolno – spożywczego; poprawa dochodowości gospodarstw rolnych przez optymalne wykorzystanie istniejącego potencjału produkcyjnego ze szczególnym uwzględnieniem stawów hodowlanych;
- poprawa jakości życia mieszkańców poprzez rozwój infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej;
- rozwój funkcji pozarolniczych;
- wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, prowadzący do zmniejszenia przeludnienia agrarnego;
- edukacja i aktywizacja mieszkańców wsi.

Wiodącymi kierunkami produkcji powinny być:

- hodowla zwierząt (trzody chlewnej, bydła – dla produkcji mleka);
- gospodarka rybna (na bazie istniejących stawów hodowlanych);
- uprawa zbóż (żyta, owsa);
- uprawa ziemniaków, owoców, warzyw.

Wskazany jest również rozwój rolnictwa ekologicznego, ze względu na perspektywiczne objęcie gminy prawie w całości – projektowanym Adamowskim Obszarem Chronionego Krajobrazu, a także projektowanym tu rezerwatem przyrody "Stawy Radoryskie".

W związku z tym celowym byłby:

- rozwój ogrodnictwa;
- uprawy ziół;
- hodowli pszczół;
- rozwój przetwórstwa rolno – spożywczego, opartego na ekologicznych technologiach

produkcji.

Zakłada się ścisłą korelację produkcji z przetwórstwem, rozwój specjalistycznej bazy przetwórczej i przechowalniczej (centra logistyczne), powiązanej z rynkiem zbytu.

Proponuje się model wsi wielofunkcyjnej w celu zagospodarowania dużych nadwyżek siły roboczej w rolnictwie i zatrzymania procesu migracji ludności z terenów wiejskich.

W konsekwencji w kategoriach przestrzennych zaleca się:

a) Utworzenie ośrodków obsługi rolnictwa "R"

stworzenie warunków przestrzennych dla rozwoju co najmniej dwóch ośrodków obsługi rolnictwa i funkcji towarzyszących w obszarze gminy, w tym:

- Okrzeja (RI) dla obsługi południowej części gminy (Wola Okrzejska, kobylczyk);
- Radoryż Smolany (RII) dla obsługi północnej części gminy (Kasyldów, Fiukówka, Huta Dąbrowa, Kożuchówka, Anielin, Zimna Woda);

Ośrodki te są dostatecznie rozwinięte, aby stać się silniejszymi jednostkami w strukturze osadniczej gminy. Jednocześnie są one łatwo dostępne komunikacyjnie, położone przy drogach: 36 463 – RI; 36 447 – RII. Drogi te wiążą ośrodki RI i RII z centrum gminy – miejscowością Krzywda.

W ośrodkach tych przewiduje się tereny pod rozwój usług rolniczych, biznesu związanego z rolnictwem i innych funkcji o charakterze usługowym, tj. Miejscami pracy dla nadwyżek ludności wiejskiej.

Jednocześnie zakłada się, że ośrodek gminy Krzywda będzie pełnił rolę głównego ośrodka obsługi gminy, również w ramach obsługi rolnictwa, z preferencją lokalizacyjną dla zakładów przemysłu rolno – spożywczego.

- b) Zakładając, że szanse rozwoju obiektów biznesu z miejscami pracy poza bezpośrednią pracą w rolnictwie, bądź wspomagających rolnictwo, mogą pojawić się w każdej wsi, w większości wsi wskazuje się tereny pod rozwój funkcji osadniczej z dopuszczeniem nieuciążliwych obiektów na cele biznesu, z preferencją lokalizacyjną dla zakładów przemysłu rolno – spożywczego. Dotyczy to szczególnie wsi dobrze skomunikowanych.
- c) Ze względu na chronione, średniej klasy gleby, ogranicza się rozwój przestrzenny terenów mieszkaniowych we wsiach. Dotyczy to szczególnie zabudowy o charakterze rozproszonym i zabudowy dobrych terenów rolnych. Natomiast jest wskazane wykorzystywanie pod zabudowę wolnych działek wewnątrz wyznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe i zagrodowe terenów w dotychczasowym planie.

Tereny rolne, poza terenami wyznaczonymi pod zabudowę, powinny być bezwzględnie chronione przed zabudową rozproszoną, niezależnie od jej funkcji.

Polityka przestrzenna na tychże terenach winna być elastyczna wobec możliwości

lokalizowania nowych funkcji z zachowaniem rygorów ekologicznych.

- d) Dla podniesienia sprawności funkcjonowania gospodarki gminy i jakości życia mieszkańców, wskazane jest poprawienia jakości lokalnego układu komunikacyjnego gminy. Dotyczy to szczególnie powiązania wsi z ośrodkiem gminnym – stanowiącym centrum gminy oraz z ośrodkami obsługi rolnictwa – Okrzeja i radoryż Smolany, a także wsi między sobą.

Należy też podnieść, odpowiednio do potrzeb, standard obsługi wsi w infrastrukturę techniczną – wodociąg, kanalizację, energię elektryczną, gaz, telekomunikację (patrz rozdz. 6.).

- e) Dla podniesienia standardu cywilizacyjnego wsi konieczne jest podniesienie poziomu infrastruktury społecznej (rozwój usług), jak również poziomu ładu przestrzennego i kultury przestrzennej, zabudowy nowej i adaptowanej. Wymaga to większej troski o jakość zagospodarowania przestrzennego i architektury (patrz rozdz. 3.).

4.3. KIERUNKI ROZWOJU FUNKCJI USŁUG I BIZNESU

W obszarze gminy wyznacza się obszary C1, C2, C3, C4 pod funkcje związane z usługami i biznesem dużoobszarowym.

Obszar C1 zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie miejscowości Krzywda- na północno – wschodnim jej krańcu- w terenie przylegającym do linii kolejowej.

Obszar C2 zlokalizowany w miejscowości Huta Dąbrowa- w miejscu tradycyjnie związanym z biznesem- dobrze skomunikowanym dzięki trasie 36 447 od strony Krzywdy i od strony Żelechowa.

Obszar C3 zlokalizowany przy linii kolejowej, w miejscowości Orle Gniazdo- w otoczeniu lasów, na południe od ośrodka gminnego, dostępny z trasy 36 460 i 029 – z Krzywdy i od strony Adamowa.

Obszar C4 zlokalizowany również przy linii kolejowej, w miejscowości Kobylczyk- na południowym krańcu gminy, dostępny trasą 36 465 od miejscowości Okrzeja oraz 36 463 i 025 od strony Woli Okrzejskiej i Krzywdy.

Obszary te wyznaczone zostały w terenie dobrze skomunikowanym dla lepszej ich obsługi. Wskazane jest otoczenie ich zielenią w celu odizolowania ewentualnych uciążliwości biznesu od innych sąsiadujących z nimi funkcji.

Ze względu na położenie gminy Krzywda w VI rejonie rolniczym – Parczewsko-Radzyńsko-Łukowskim – wskazane jest maksymalne zróżnicowanie rodzajów przedsiębiorczości z preferencją lokalizacyjną dla zakładów przemysłu rolno – spożywczego.

Uwaga!: Tereny rozwojowe wyznaczone w ramach obszarów C1, C2, C3, C4, w zależności od potrzeb gminy- mogą być również przeznaczane pod rozwój funkcji osadniczej, zagrodowej, agroturystycznej lub lotniskowej.

4.4. KIERUNKI ROZWOJU FUNKCJI TURYSTYCZNEJ

Gmina Krzywdą posiada dość duży potencjał przyrodniczy, krajobrazowy i kulturowy, warunkujący rozwój różnych form turystyki, co należy uznać za bardzo pożądane z wielu względów.

Potencjalne warunki rozwoju funkcji turystyki i rekreacji można znaleźć na obszarze całej gminy, tym bardziej, że prawie cała powinna być uwzględniona w ramach projektowanego Adamowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Duże znaczenie ma tu malowniczy krajobraz doliny rzeki Mała Bystrzyca w północnej części gminy i Okrzejka w południowej części.

Możliwe jest i wskazane wprowadzenie tu funkcji turystycznej czy letniskowej w formach rozproszonych dla maksymalnego zachowania tych walorów.

Walory rekreacyjne gminy są wzmocnione istniejącymi zbiornikami retencyjnymi w Radoryżu Smolanym i w Okrzei oraz możliwościami tworzenia nowych zbiorników wodnych, jak np. Zbiornik w Jasnoszu – na bazie istniejących cieków.

Wykorzystując te potencjały i możliwości wskazuje się cztery główne obszary funkcjonalne- B1, B2, B3, B4- zakwalifikowane pod rozwój atrakcyjnych ośrodków turystycznych, rekreacyjnych i wypoczynkowych o różnej skali i charakterystyce.

Opis wskazanych ośrodków i terenów tworzących bogatą ofertę gminy w zakresie ww. Zamieszczono poniżej:

4.4.1. Rejon "zachodni" doliny Małej Bystrzycy- B1

Radoryż Smolany

Funkcje rekreacyjne ośrodka można rozwijać w oparciu o rzekę Małą Bystrzycę oraz częściowo stawy hodowlane w Radoryżu Smolanym. Ważna jest tu bliskość ośrodka gminnego Krzywdą.

Bezpośrednią bazą ośrodka byłaby miejscowość Radoryż Smolany, natomiast pozostałe mniejsze wsie- Kasyldów, Fiukówka, Teodorów, Radoryż Kościelny, Drożdżak, Cisownik, Huta Radoryska – znalazłyby tu funkcję uzupełniającą.

Dostępność komunikacyjna z miejscowości Krzywdą – trasą 36 447 i 36 450, oraz trasami 36 448, 36 449.

Zakłada się utworzenie sieci ciągów turystyczno-rekreacyjnych, dróg rowerowych i pieszych, wiążących ośrodek z siedzibą gminy oraz ośrodek z szeregiem mniejszych miejscowości w całej gminie.

4.4.2. Rejon "południowy" doliny Małej Bystrzycy- B2

Kożuchówka – Anielin

Funkcje rekreacyjne ośrodka można rozwijać w oparciu o rzekę Mała Bystrzyca (po wschodniej stronie Krzywdy) oraz projektowany zbiornik rekreacyjny w Jasnoszu. Bezpośrednią bazą ośrodka jest zespół wsi Kożuchówka – Anielin.

Dostępność komunikacyjna – drogą 36 451 od strony Krzywdy- o zmodyfikowanym niekolizyjnym przebiegu.

Zakłada się utworzenie sieci ciągów turystyczno-rekreacyjnych, dróg rowerowych i pieszych, wiążących ośrodek B2 z siedzibą gminy oraz ośrodka z mniejszymi w ramach tego obszaru, tzn. Ruda, Zagóry, Zimna Woda, Kol. Burzec.

Miejscowości te obsługiwane są przez drogi 003, 001, 36 452, 36 459, 028 – o zmodyfikowanym przebiegu.

4.4.3. Rejon "południowy" doliny Okrzejki- B3

Okrzeja

Funkcje rekreacyjne ośrodka można rozwijać w oparciu o rzekę Okrzejkę oraz częściowo stawy hodowlane w Okrzei.

Dostępność komunikacyjna – drogą 36 463 od strony Krzywdy oraz bliskość miasta Ryki – od południa (ok. 20 km).

Zakłada się utworzenie sieci ciągów turystyczno-rekreacyjnych, dróg rowerowych i pieszych, wiążących ośrodek B3 z siedzibą gminy oraz ośrodek z mniejszymi miejscowościami w ramach lub w pobliżu obszaru B3-tzn. Z Wolą Okrzejską, Dąbrową, Zagórzem, Rowinami, Gąszczem, Kokoszką, Szczepańcem, Jakubówką, Kobyliczykiem.

Miejscowości te obsługiwane są przez drogi: 36 465, 36 585, 36 463, 021, 022, 025, 006, 020- o zmodyfikowanym przebiegu.

4.4.4. Rejon "wschodni" B4

Szczałb

Funkcje rekreacyjno-letniskowe ośrodka można rozwijać w oparciu o ciek – dopływ Małej Bystrzycy.

Dostępność komunikacyjna drogą nr 36 460, 004 – od strony Krzywdy – o zmodyfikowanym niekolizyjnym przebiegu.

Zakłada się utworzenie sieci ciągów turystyczno-rekreacyjnych, dróg rowerowych i pieszych, wiążących ośrodek B4 z siedzibą gminy oraz ośrodka z mniejszymi miejscowościami w ramach obszaru B4-tzn. Mikołajki, Stajki.

Miejscowości te są obsługiwane przez drogi: 004, 028 o zmodyfikowanym niekolizyjnym przebiegu.

4.5. KRZYWDA – STREFA CENTRALNA – "A"

Miejscowość Krzywda– ze względu na swoje walory- również kulturowe- położenie i powiązania- będzie pełniła kilka istotnych funkcji w gminie:

- ośrodka administracyjnego- centrum gminy;
- głównego ośrodka usługowego- obsługującego całą gminę;
- głównego ośrodka obsługi rolnictwa w gminie, powiązanego z ośrodkami RI i RII;
- centrum rekreacyjnego, zasilającego ośrodki B1, B2, B3, B4 i je wiążącego;
- największej w gminie koncentracji osadnictwa w wiodącej roli w perspektywie.

Zaleca się podniesienie atrakcyjności Krzywdy, jako centrum gminy poprzez rewaloryzację jego zagospodarowania i zabudowy. Jednocześnie wyznacza się obszar pod rozwój mieszkaniowo-biznesowy- ofertę terenu pod adresem osób potencjalnie zainteresowanych osiedleniem w tej miejscowości z uwagi na biznes czy walory rekreacyjno-letniskowe.

4.6. PROGRAM ROZWOJU OŚRODKÓW

Wszystkie proponowane wyżej ośrodki, a zwłaszcza turystyczno-rekreacyjne (w rejonie B1, B2, B3, B4) powinny być realizowane w oparciu o szczegółowe oprogramy ich rozwoju i plany zagospodarowania w szczegółowej skali.

Plany te powinny być zgodne z ogólnym planem zagospodarowania przestrzennego gminy ("planem rozwoju gminy"), natomiast program rozwoju ośrodków – z ogólną strategią rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnej w gminie Krzywda.

Dzięki tym wszystkim zabiegom możliwe będzie poważne podniesienie rangi ośrodka gminnego z możliwością uzyskania funkcji miejskiej (zgodnie z projektem planu województwa lubelskiego).

5. STRUKTURA TERENU – KOMUNIKACJA

5.1. Kolej

Zakłada się modernizację przebiegającej przez gminę linii kolejowej Dęblin – Łuków zgodnie z ustaleniami planu województwa lubelskiego oraz wykorzystanie jej w miarę potrzeb dla obsługi transportowej gminy.

5.2. Kierunki rozwoju układu dróg

W docelowym układzie drogowym gminy Krzywda adaptowane zostały drogi istniejące oraz zaproponowane nowe odcinki dróg, którym przypisano wynikające z zakładanych dla nich funkcji, prognozowanych natężeń ruchu oraz rangi w hierarchii układu dróg, odpowiednie klasy techniczne.

Dla dróg tych należy zapewnić parametry techniczne takie jak: szerokość drogi w liniach rozgraniczających, szerokość jezdni – pasów ruchu, odległość zabudowy od krawędzi jezdni, łuki poziome, właściwe skrzyżowania z innymi drogami, odpowiednią geometrię przebiegu, zasady obsługi terenów przylegających, itp.

Odpowiadające przypisanym im klasom, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 roku w sprawie warunków technicznych jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie oraz Ustawą o drogach publicznych z dnia 21 marca 1985 roku.

Ponadto odległości zabudowy od dróg dla poszczególnych klas określone są w Rozporządzeniu Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 14 grudnia 1994 roku i Wytycznych Projektowania Dróg III, IV i V klasy technicznej – WPD 2.

Istniejący w gminie Krzywda układ dróg obsługuje zarówno tereny obecnego zainwestowania, jak też tereny wskazane w Studium, jako możliwe do przyszłego zagospodarowania i jest układem na tyle ukształtowanym, że nie wymaga wyznaczania nowych większych dróg.

Istniejący układ uzupełniają jedynie krótkie nowe odcinki dróg:

- droga odgałęziająca się od drogi powiatowej nr 36465 w miejscowości Okrzeja i biegnąca w kierunku południowym do ośrodka gminnego Nowodwór;
- droga łącząca drogi powiatowe nr 36448 i 36459, przebiegająca przez wieś Zimna Woda;
- przedłużenie drogi powiatowej nr 36448 przez Starą Wieś i Lotnisko do proponowanej obwodnicy miejscowości Krzywda (przedłużenia drogi powiatowej nr 36450);
- obwodnica miejscowości Krzywda na kierunku drogi nr 36450 do drogi powiatowej nr 36460;
- odcinek drogi omijający zabudowany obszar Woli Okrzejskiej.

5.2.2. Główny kościec układu dróg w gminie stanowią:

- ciąg dróg o numerach 36450 i 36460 przebiegający w granicach województwa lubelskiego od Stoczka Łukowskiego przecinający drogę wojewódzką nr **807** w rejonie wsi Osiny, a następnie przecinający gminy Krzywda, Adamów, Serokomla i Jeziorzany, gdzie po przekroczeniu drogi krajowej nr **48** łączy się z drogą wojewódzką nr **809** Przytoczno – Lublin;

Zgodnie z propozycją Planu Województwa istnieje możliwość poprowadzenia tej drogi wg. Wariantu II – z pominięciem miejscowości Krzywda – po zachodniej stronie gminy (patrz mapa Kierunków).

- odgałęziająca się od tego ciągu w miejscowości Krzywda i biegnąca w kierunku zachodnim droga powiatowa nr 36447;
- ciąg dróg powiatowych o numerach 36463 i 36451 łączący główne ośrodki gminy – Okrzeję, Wolę Okrzejską i Krzywdę i wiążący gminę z drogą wojewódzką nr **807** w miejscowości Stanin.

Pozostałe drogi (powiatowe i gminne) stanowią sieć obsługi łączącą się z głównymi ciągami i tworzącą jeden zintegrowany układ.

5.2.3. Ogólne zasady realizacji układu dróg

Przyjmuję się zasady, które powinny być uwzględnione we wszystkich etapach realizacji układu dróg począwszy od planów miejscowych poprzez projekty realizacyjne do budowy jego elementów.

Z uwagi na niezbyt duże potrzeby w zakresie budowy nowych odcinków dróg, główny wysiłek powinien objąć modernizację układu dróg istniejących obejmującą zapewnienie im właściwych dla przyjętych dla nich kals, parametrów technicznych.

Dotyczy to:

- doprowadzenia do odpowiedniej odległości skrzyżowań głównie na drogach klasy G, lecz także na drogach klasy Z;
- z odległością skrzyżowań wiąże się problem konieczności eliminacji powiązań dróg dojazdowych – klasy D z drogami klasy G;
- ograniczenia obsługi bezpośredniej z dróg klasy G i Z poprzez stosowanie dróg serwisowych wzdłuż gęstej zabudowy, likwidujących zjazdy bezpośrednie;
- rezerwowania terenów na wykonanie nowych odcinków dróg klasy G omijających gęsto zabudowane odcinki dróg istniejących;
- upłynnienia przebiegu dróg poprzez korekty łuków i załamania;